Контрольный экземпляр

Массо а мехкий пролетареш, вІашагІкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГІАЛГІАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГІАЛГІАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕИ МИНИСТРИЙ СОВЕТЕИ ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШОАТТА, 8 ИЮЛЬ, 1989 ШУ. ★ № 81 (7739). ★ Мах 3 кеп.

ПУБЛИЦИСТА БЛОКНОТА ТІАРА

ВАЙ ЮКЪАРА ЦІА

ШЕ ЛАЗАРО хьахецаргвоацилга кхетадьча цхьан всаккхача саго шийн къонгашта хьехар даьд: ираз долаш даха шоай безам бале, шоаш дІа мел кхаьчача гІалаш, гІапаш хьалъелаш...

Бе-беча моттигашка дІаюха баьржаб къонгаш. Уж дІа мел кхаьчача урагІъухаш хиннай йоккхий гІалаш, низ бола гІапаш. Иштта дІаухаш хиннад шераш, бакъда, дас дийца ираз цхьаннахьара а хьагучадоалаш хиннадац.

Хьаькъал дола саг волча а баха, шоай бала Іокодабаьб вежараша: «Ираз тувладеннад тхоах».

— Дас даь хьехар харцахьа кхетадаьд оаша, — жоп деннад всахо. — ЦаІ моллагІчох хьулалургвола гІалаш хьалъяр духьа доккхий кхерий текхаде мича аьннадар шуга. Дас шуга аьннадар: хІара юрта, шоаша мел нийсденнача моттиге доттагІий леха. ТІаккха ираз ах кьуврга шо. Лаьттан тІа яц доттагІчул тешамегІа гІала а гІап а...

Цхьан хана хеза из хІама дагадехар сона укх тІехьарча хана вай мехка бе-беча регионашка къамашта юкъера гІулакхаш ирдаларна дувзаденна КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Председатела М. С. Горбачева *Центральни телевидене гІолла даьча къамаьлага ладийгІача.*

Фу хиннад вайна? Вай мехка цІаккха хеза хІама дий кхыча къамех болча ноанош баьб, аьнна, нах боабеш, цар фусамашта цІераш етташ? Дика лоалахой, чу-ара болаш, цхьана къахьегаш итташ шерашка баьха эзараш нах шоай кхуврчаши болхи буташ, киса доаллен дІакхайда хьаэцен кхийнар мара хІама доацаш, эскаро лорабеш ада безаш хилар хІанзалца хеза хІама дий?

Цу халача хьал тІа нийсбеннаб. ховш ма хиллара, Азербайджане баьха эрмалой, Армене баьха азербайджанцаш, Узбекски ССР Ферганcки областе а кхыча моттигашкара а туркий-месхетинцаш, Казахски ССР Гурьевски областерча Новый Узень яхача городе къахьегаш хинна эзараш кавказхой, цу даькъе кІезига бац нохчийи гІалгІайи.

Цу тайпарча нийрчача хІамах дувцача наха «бехк халкъа тІера Іо а баьккха», наркоманашта, хулиганашта, уголовникашта цхьаберш дІатІабилла гІерташ моттигаш нийслу.

Шеко яц, зуламхой гІулакхашта хьалхарча бехктокхама кІал бІарчча халкъ оттаде йиш яц. Бакъда, укхаза хаттар отт: бІарччача халкъа вайшІехьа хІана далац селхан шоашта юкъе мерза баьха кхыча къамех бола нах «уголовникий тоабе» лорабе, цар га даккха, цар оагІув хьаллаца? Селханалцца кхычарца барта даьха а цул тІехьагІа иштта даха безам байна а халкъаш, «хьатІабаьхкараш» цІаьхха гоамбенна а уж шоай мехкара лелхабу а халкъаш тІа-тІа дукхагІа хІана хул?

Мадарра аьлча, чІоаггІа уйла яйт цу хаттараша. ХІаьта царна жоп ца лехача а даргдац вай. ХІана аьлча, къамий проблемаех доагІаш мел дар сага кхетамах, цун сих чакхдоал. Цудухьа вай обществерча хІара гражданино ала деза къамашта юкъера халахетараш дужадара тІахьехаш дола шиъ дош. ХІана аьлча, М. С. Горбачева белгал ма даккхара: «Советски халкъий яр цхьа кхел я. Вайна хьалхашка уттташ дола дешаш, царца эггара чоалханегІа дараш а долаш, хІанзе къоастаде йиш йолаш а къестадеш а да демократически дувцарца, вІашин сабаре а теркаме а хилара кІийлен тІа. Кхыбола никъ вайцига баие а бац...».

ХІара саг, моллагІча къамах из вале а, мехка моллагІча моттиге из вахе а СССР Конституце еннача ерригача бокъонех бизза пайда эца йиш йолаш ва. «Тхо укх мехкара да, шо хьатІадаьхка да». яхаш наха юкъе юкъ йолла, цар барт бохабе гІерташ къамаьлаш дераша бер боккха тийшаболх ба. ХІана аьлча, халкъийи цхьатарра бокъонаш хилар айхха дувзаденна да хІара сага бокъо хиларца, моллагІча къамах из вале а. Из массадолча адамий цивилизаце керттера принцип я. Из телхае, наха юкъе цІур болла тІертаэашта тахан вайна юкъе бахачар а тІехьа тІакхуврг йолча тІехьено а вий кхайкаергья.

Дуккха хІамаш чулоац интернационализмо. Из хьаллоац къахьегама тІера хиларой дог-уйла цІена хиларой, идеалашта тешаме хиларой ше кхычарел тІех ца хеташ хиларой, эшачоа гІо де кийча хиларой эхь-эздел долаш хиларой, наха юкъе леладича товш долча дуккхача кхыча хІамаша. Цхьабакъда, уж еррига хоза оамалаш, цІена гІулакхаш гучадувл вай хІара деннарча вахаре, уж леладечар са мел бийнача дІакхайкадац шоаш интернационалисташ ба, цудухьа ду оаха из, яхаш. Царна массазара хІама да из.

Цох дола масалаш дийца варгвоацаш дукха да Нохч-ГІалгІайчене. Дагадохаргда вайна, Советий Іаьдала хьалхарча шерашка, дерригача кхыча кагийча къамашта анна, нохчаштен гІалгІаштен дешар-йоазув хьехаш, специалисташ кийчбеш, культура а искусство а дегІайоалаеш, экономика лард йоллаш эрсашен кхыча халкъашен даь Іалаьмате доккха новкъостал. ХІана кхычарна хьалхашка цІийбала безаш бац нохчий а гІалгІай а. Республике я низ бола экономика, дегІабена юрта боахам, гІорбаьнна Іилманхой, инженераш, лораш, артисташ, йоазонхой. Из деррига хургдацар хІара къам шийи фусаме чугІийрта даларе, шийи мара йоакхо яьецаре.

СибарегІен мехкдаьтта промыслашка, Нечерноземье айеча, мехка нах эшача дукхача кхыча моттигашка хьинаре къахьегаш ба тахан Нохч-ГІалгІайчен викалаш. Советски наха юкъера доттагІал тохка йоккха экзамен хилар Чернобылах, Армене мохк агарах. Из йизза дІаелар вай республикерча къахьегамхошаl ХІаьта вайна доккха во тІакхаьчача — лаьтта такхарах эзараш нах шоай фусамех бехача — сарцагІбаьлар берригa мохк, Къулбаседа Кавказа республикаш, Грозне а районашка а мел даха къамаш: эрсий, эрмалой, украинцаш, жугтий, негІий, кхыбараш. ХІаьта Новый Узень яхача городера фусамех беха укх деношка цІабаьхка нохчий а гІалгІай а мел эшачунца Іалашбир Нохч-ГІалгІайчен берригача къамех болча къахьегамхоша, промышленни предприятей кулгалхоша, партийнни советски органаша.

Иштта да советски наьха Іаьдал. Во тІакхаьчачоа, новкъостал эшачоа, къам къерда а ца къердаш, гІо дар, из хьаллацар — советски наьха дулхах-цІийх лета хІама да. Иштта хургда из даим!

Цхьабакъда, халахете а, вай юкъарча цІенах бист баккха гІертараш, хьаштдале — цун лард хаьрцача новкъа хетаргдоацараш а нийслу. Масала, къамашта юкъе цІур болла гІертачар, Нохч-ГІалгІайчене бахача наьха барт-цхьоагІо хилар ца ловчар арадаьккха нийрча а бІеха а йоахар дар дІадаха шу чакхдоаллаш Грозней районашкен лелаш. Из арадаьккхараш малаш-б кхетаде хала дац. Уж бар национализм а шовинизм а хьалсовсае ловш хиннараш.

Цхьабакъда, наг-нагахьа хІанз а хоз: «фунаьхк даьча къамах бола нах республикера арабоах ма йоахий», яхаш бІеха метташи Іаьржа дегаши долчар аралелхийта хабараш. Уж дикан ца дувцилга кхетаде хала дац. Долче, вайна юкъера барт-цхьоагІо мелъе, инкарло юкъейолла гІертараш шоаш болча бесса дІабовзийта беза массанена, тІехьагІа из санна хІама де царна дагадохаргдоацаш М. С. Горбачева ма аллара, «Ла йиш йолаш бац къамашта юкъе эттача халахетарех шоай спекулятивни хІаьта цкъаза зуламе хьашташ кхоачашде гІертараш. ХІаьта нагахьа санна боккъонца ла йиш йоацар вай дувце, тІаккха из да са а кхеташ къамашта юкъера дов хьалхьедар».

Парте къайлакхахьац, къаман политика чакхйоаккхача а къамашта юкъера гІулакхаш леладеча а Сталинен Берен гІозаро яьча къизача репрессеша, застойни оалача шерашка хьахиначa идеологически балха стереотипо дукхха проблемаш хьахилийталга. Цу даькъе нийса мел доацар хьагучадаьккхад парте ше, цо дІайолаьяча перестройкаси гласностон. Долче, уж деррига лоархІаме де шаш демократически наькъагІа къоастадара эша хьалаш хьа я кхеллад. ХІанз эшар да цу даькъе дувлийта гІалаташ дІадахарга, къамашта юкъе леладу гІулакхаш тоадарга бода никъ лахар. Цу гІулакха эш сабар, лакха культура, диалог, массе къамий хьашташ теркалдар. ХІана аьлча, СССР- — вай юкъара цІа. Барт бехача моллургба цун низ.

М. ХАМХОЕВ.

БАЛХАШ СИХДЕННАД

Укх шера 2991 гектара тІара ялат чуэца дезаш я Грозненски района «1-ча Мая» цІерагІча колхоза коллектив. ХІанзале из болх цо баьб 30 процент гаргга долча кхаш тІа.

Мукх чуэцача къаьстта белгалваьлар комбайнер Морозов Георгий. ХІанзле цо чуийцад 150 гектара тІара ялат. Духхьал цхьан дийнахьа хьатта цо дІабахьийтар 38 тонн мукх.

ВоккхагІволча новкъостал тІехьависац Букулов Джамалайла. Массехк дийнахьа хьекха цо Іобиллар 100 гектара тІа дІабийнна мукх. Къона комбайнер ше студент ва. Хьувкъам чуэцача дакъа лаца ловш вар из. Колхоза правлене «ак» аланзар.

Кхехкаш да балхаш тайп-тайпарча кхашка. Массанахьа кхача гІерт бригадираш Нуркаев Мувса, Кушиев Іадрахьман, боахама керттера агроном С. Назыров, керттера инженер Солнышкин Михаил, механикаш Дурдыпев Ахьъяд, Темирсултанов Кани, газоэлектросварщик Голованов Владимир.

Ялат хьатта дІаозача хьинаре къахьег трактористаша Тутаев Къоасама, Байтаров Вахас, шофераша Джамалдаев Кюрес, Джамалдинов ИбрахІима, кхычар.

Европа историе кердача этапе

М. С. Горбачева Франце яь визит чакхъялар

Париж. 6 июль. (ТАСС спец. корр.) М. С. Горбачева Францера официальни визит чакхйоалаш дола кхоалагІа ди парижски ханах Іуйрийна итт сахьат даьлча дІадоладелар. Мариньи яхача двореце хилар цун Франце Президентацара Франсуа Миттеранацара тІеххьара вІашагІкхетар. Дукхача мехкашкара журналисташ тешаш а хинна дІаэттар шин пачхаьалкхен керте латтараша цІенача дег тІара вІаши кулгаш далара, хІаьта цунца цар чІоагІдир лакхерча боараме хинначa аргІанарча вІашагІкхетара раьза болга, диалог дІахо дІаяхьа безам болаш болга.

Франце Президенти М. С. Горбачеви къамаьл даьчул тІехьагІа Орли яхача аэропорте дІаболх. Из цигара Страсбург яхача городе водаш ва.

Орли яхача аэропортера накъаваккхара церемони цхьан ханна торжественни а безаме а яр. ДІаоттадаьдар сийлен ха, иштта дІалекхар СССР-еи Францеи Пачхаьалкхен гимнаш. Орли яхача аэропорте дІаводача наькъа тІа а цун гонахьа а бІаьш парижанаша советски кулгалхочунна ловцаш доахар, иштта моаршал хаттарца хьахьокхар шоаш советски хьаьша чІоагІа лоархІилга, Парижерча цун кхаь балха ден маьхерча хьокхамашта раьза болга.

Франце столицера Страсбурге, 23 европейски пачхьалкхе чулоацача малхбузеневропейски правительствашта юкъерча организацех эггара къаьнагІчарех а представительнегІчарех а йолча Европа Совета штабквартире сахьата никъ бе мара безац. М. С. Горбачева укхаза, совета парламентски сессе е лерхІача выступлене тематика лерхІачох шин оагІорахьарча гІулакхий доазув чулаьца ца Іеш шерра яле а, парижски ахкан-89 лоархІаме из ши событи шоайла къоаста ца яра тІехьа ба французаш. ТФ-1 яхача телекомпане обозревателa хетачогІа Парижи Страсбурги — «къамаьл а доацаш, керттерча архитекторех цаІ Горбачев Михаил волча Европа вІаши гІулакхаш леладара ларда лаьрхІа лоархІамегІа йола ши блок я».

Страсбурга аэропорте Советски пачхаьалкхенна керте латтачоа накъабаьхкабар парламентски ассамблея кулгалхой, министрий комитетеи Европа Совета секретариатеи членаш. Иштта укхаза вар пачхаьалкхен министр, Франце кхыча мехкашцарча гІулакхий министр Ролан Дюма. Аэропортера, массехк ди хьалха пачхаьалкхен ассамблея ахкан сесси дІайолаеннача, хІанз хьаьша тІаэцара дерригa кийча долча Европа Дворецe хьавоагІача наькъагІа М. С. Горбачевга дег тІара моаршал хоатташ бар Страсбурге, Эльзаса къаьнарча столице, лохерча Рейна департамента административни центре баха нах.

Формальни доацаш, цІенача дег тІара дар Европа Дворецa хьалхашка М. С. Горбачевца хинна вІашагІкхетар. Цунна дІабовзийтар ПАСЕ бюро членаш. Цо Европа Совета Дошо книжка тІа кулг яздир. ТІаккха берригаш Европа парламента заседане зале дІачубахар.

Хьаьшага моаршал хоатташ къамаьл дир ПАСЕ председатела Андерс Бьерка.

ТІаккха гулбенначарна хьалхашка къамаьл дир М. С. Горбачева.

Парламентски ассамблея членаша чІоагІа теркам тІабахийта ладийгІар советски кулгалхочо даьча къамаьлага, цунца шоаш хьаштдолаш болга цар хьахайтар чІоаггІа дІаьхдаь тІоараш тохарца.

ТІаккха М. С. Горбачева Европа Совета министрий комитета членашца, хІаьта иштта, совета генеральни секретарацa госпожайца К. Лялумьерацa вІашагІкхетараш хилар.

Парламентски ассамблея, Европа Совета министрий комитета кулгалхоша Советски пачхаьалкхенна керте латтачоа хетадаь шу оттадир. Цига къамаьлаш дир ПАСЕ председатела А. Бьерка, Европа Совета министрий комитета председатела Т. Столтенберга, КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Председатела М. С. Горбачева.

Франце малхбоалехьа, Иль яхача додача хи тІа, из Рейнах дІакхетача районе уллача йоккха йоацача городе Страсбурге тахан, мадарра аьлча, экстраординарни событи хилар. Страсбургера прямой телевизионни передача яр бахьан долаш европейски континентера, иштта дерригача дунен тІара миллионаш бола нах тийшар машаречa Европа бокъонца йолча зданех, хІаьта цун куц-сибат геттара нийса а тешавеш а хьахьекхар советски кулгалхочо европейски парламентага даьча кхайкарал тІа. Города дай улицашка арабаьннабар, цун массадолча хІаман тІехь толам балар ловш ловца баккхеи никъ дика бувцеи дагахьа.

Сайрийна аэропорте КПСС ЦК Генеральни секретарь, СССР Лакхехьарча Совета Председатель накъавоаккхаш бар ПАСЕ председатель А. Бьерк, Страсбург яхача города мэр г-жа К. Тротманн, Энтзем яхача города мэр Ф. Дебс. Цунца цхьана дІабахар из накъавоаккхаш бола КПСС ЦК Политбюро член, СССР кхыча мехкашцарча гІулакхий министр Э. А. Шеварднадзе, КПСС ЦК Политбюро член, КПСС ЦК секретарь А. Н. Яковлев, СССР Министрий Совета Председатела хьалхара заместитель Л. А. Воронин, кхыбола официальни нах.

ИЛ-62 яха авиалайнер Бухареста оагІорахьа дІалестар.

Н. ЖЕЛЕЗНОВ
Ю. ЛОПАТИН
В. ЧУКСЕЕВ
Г. ШИШКИН.

КПСС обкоме

ПЕРЕСТРОЙКАНА — ХАЬДДА ГІУЛАКХАШ

Тахан вай халкъа боахам чоалханеча хьал тІа ба. Экономически реформа хІанз мара дІайолаеннаяц, хІаьта цунца боккха болх бе безарrба доалдара керда методаш бокъонца практике юкъейоалаеш. Цудухьа, пятилетка декхараш кхоачашдара тІехьа лоаттабу къовсам мелбалийта а кхы тІехьа тетта а йиш яц. ХІанзара пятилетка хІаьта а вета а кхоачаш юлургъяц, яхаш хабараш а дувцаш, хьатІайоагІачун лерттІа кийчо е еза яхараша леладер чІоагІа кхераме хІама да, хІана аьлча, цар нах нийсача наькъ тІара боах. Цунах лаьца дийцар КПСС райкомий, горкомий хьалхарча секретараша, парте а комсомола а обкомий бехктокхамеча болхлоша, массови информацей средствай кулгалхоша дакъа а лоацаш, КПСС обкоме хиннача вІашагІкхетаре. КПСС Нохч-ГІалгІай обкома хьалхарча секретара Д. Г. Завгаева ше къамаьл деш белгалдаьккхар, хІара предприяте, хІара боахаме хьалхарча ахшера баьча балха итогашта кІоаргга анализ е езилга, кхы тІа резерваш гучаяха, хІаьта белгалъяь план къамаьл доаццаш кхоачашъяра царех хьинаре пайда эца безилга.

Цо теркам тІаззар республика вахаре кхачан, жилищни, унахцІено лораяри халкъа дешари дегІаккхувлара йола комплексни программаш кхоачашъяр чІоагІа лоархІаме долга. ГІишлон организацеша дукха дикагІа болх бе безилга.

Нохч-ГІалгІайчен цхьайолча лоаман районашка во кхаьчад. БІаьш дезалаш шоай цІенош а дита кхычахьа кердача моттигашка баха хайшаб. ХІаьта хІанз царна лаьохІа дола цІенош чІоаггІа ледара хьалду, аьлар парте обкома хьалхарча секретара. Къаьстта во хьал хьахиннад наха ссудаш луча, уж гІишлон материалашца Іалашбеча. Во тІакхаьчараштa кхы а чІоагІагІа повкъостал дара обкомо укх тІеххьарча деношка лоархІаме де дезараш тІанийцад. ХІара районе дІабахийтаб партийни а советски а бехктокхаме болхлой, царна хьалхашка оттадаьд хаьдда декхараш: гарггарча цхьан беттен ах беттен наха цІенош хьалдергдолаш, шелал тІаялехьа уж кердача фусамашка баха ховшабергболаш царна новкъостал делга.

ХІаьта парте райкомий секретараша керда нах баха ховшача моттигашка а ухаш цига царна хьалхашка нийслу халонаш къестаеча новкъостал де деза хІара дийнахьа.

Д. Г. Завгаева цІенхаштта теркам тІаззар промышленни, юртбоахама предприятеш, къаьстта жилищно-коммунальни боахам, школаш, больницаш, культура учреждениеш Іай болх бара кийчъяра. Іана дикача кийчонца накъдаха деза. Цу гІулакха ледарло гучаялийтачоа мегийтаргдац.

КПСС обкома хьалхарча секретара теркам тІаззар республика городаши юрташи тоаяра декхараштa.

КІоаргга анализ йир торговле, общественни кхачан проблемашта.

Социальни даькъерча кхоачамбоацарашца, белгалдаьккхар Д. Г. Завгаева, дувзаденна да нах раьза ца хилар, хІаьта иштта цхьайолча хана къамашта юкъера гІулакхаш кхохкадалар. Вай воашта могар де деза уж кхоачамбоацараш дІадахара, наьха вахар тоадара, халкъашта юкъера доттагІал чІоагІдара.

Партийни а боахамий а кадрай лоархІамах дувцаш, хьалхарча секретара аьлар, цар балха керттера критери хинна а хиннай, хург а я практически гІулакхаш. Массови информаце средстваша геттара чІоаггІа бувца беза гІулакхацара, компетентни, кердачунна фийла тІакхувш бола кулгалхой, хІаьта иштта хьахьокха беза вахарца гІа боахаш дІабаха ца могараш, шоай декхарех лоархІа ца бераш.

ЦІенхаштта хьежар юрта боахамерча гІулакхашка. Ка бола ялат чуэца доладаьд. Из доа ца а деш, сихха чуэца деза. ЧІоагІа лоархІаме да берригa болх комплексно бар: хьоккхаше ялат арда деза, тІаккха ги Іалашде а ялат элеваторе дІакхахьийта а деза.

Ше къамаьл даь чакхвоалаш, Д. Г. Завгаева аьлар, толаме перестройка яра, КПСС XXVII съездеи XIX конференцеи хьалхашка оттадаь декхараш бокъонца гІулакхаца къоастадара мел эшар да вайга, аьнна. ХІаьта цу таронех, бехктокхам кхета а беш, пайда эца беза. Республика вай мехка вахаре революционни хувцамаш деча шийи дакъа юкъедахьа могаргдолаш а я, цо из хьорг а да.

Моттигашкарча гІулакхий хьалех йола информаци а луш, иштта дийца дешаш къоастадарах шоашта хетачох дагабаьлар КПСС Надтеречни райкома хьалхара секретарь Г. Г. Махаури, КПСС Шалински райкома хьалхара секретарь Ю. Д. Усамов, КПСС Назрановски райкома хьалхара секретарь А. А. Мякиев, КПСС Старопромысловски райкома хьалхара секретарь Л. Л. Неделькова, КПСС Наурски райкома хьалхара секретарь А. А. Просвиров, КПСС Малгобекски горкома хьалхара секретарь Н. И. Морева, КПСС Урус-Мартановски райкома хьалхара секретарь В. Т. Сагаев, КПСС Гудермесски горкома хьалхара секретарь А. В. Хадзарагов, КПСС Веденски райкома хьалхара секретарь С. И. Самойловас, ...

Лоаццача ханеи ца дойташи

Кхаьч-кхаьча ялат хьокхаш, касарех Іодехк Малгобекски района М. Горьке цІерагІча совхоза механизатораша. Эггара хьалха касарех хьекха улла мукх оардаш, чуэца болабир укхаза арендни подрядагІа болх беча Коригов Баматгири керте латтача бригада коллективо. Укх шера диълагІча июле цун 151 гектара тІара мукх чуэца йолаелар «Нива» яха ялх комбайн.

— Іуйрийна ворхІ сахьат доаллаш тхир дежар, цул тІехьагІа сайрийна ийс сахьат даллалца болх бир совхоза комбайнаша мукх чуэцаш, — йоах совхоза профкома председатела Гандалоев Іийсас. — Цхьаккха комбайнер висанзар хьалхарча дийнахьа шийн норма дикка тІеххоачаш ца еш.

— Укх шера догІаш делхаш дукха денош ух вайна, цудухьа дика денача хІара денах, сахьатах бизза пайда ийбара шоай хьинар кхо ца деш къахьегаш ба совхозера берригa комбайнераш, — йоах бригадира. Цудухьа ши ди а даккханзар цар тха бригадера мукх чуэцаш.

Доккхийи бехктокхамеи декхараш хьалхашка латт укх шера совхоза болхлошта. Цар дика хьийкъа хьалкхебаьб 690 гектара тІара мукх, кастта кхаьча хьадаргдолаш да 950 гектара тІара кІа. бІаь гектар долча кхай тІара кен, иззал горох, 130 гектара тІара борц, кхыйола юртбоахама культураш.

ДиълагІча июлага кхаччалехьа хьекха касарех Іодиллад 250 гектара тІара ялат. царех 200 гектар мукх ба, вож горох. Эрда чуийца баьнна мукх 300 тонн гаргга ба.

— Инийха денача деношка совхозерча механизаторий болх цхьаккха тайпа хьовзам ца хулийташ дІабахийтара мел эша хьалаш Іалашдаьд царна боахама кулгалхоша, — йоах совхоза керттерча экономиста Льянов Саварбика. Мукх оардача комбайнашта тІачІоагІъяь я автомашинаш. Транспортникаша шоай бехкагІа цхьан минута а сеца латтийтац комбайнаш, бункерчура ялат сиха Іодоассадайт царна тІехьа-тІехьа лелача автомашинаша. Юртбоахама техникана эшшача хана заправка е кийча йолаш кхашка лелаш я заправщик. Иштта комбайнашта эша гІулакх деш я механик Бекбузаров Іалихан керте латта техничка а. ХІара дийнахьа кхозза мах боацаш кхача ду кхашка болх беча механизатораштa. берригача ахархошта. Хувца а хувцаш. тайптайпара дараш хулийт царна. Лоацца аьлча, ялат чуэцачар болх боаггІача боарамагІа дІабахийтара мел эшар даьд боахаме.

Мукх чуэцача къахьегаш волча хІара комбайнера дийнахьа аьрда чуда деза ялат 27 тонн да. Яхье а баьнна болх беча механизатораша баьча балха денна итогаш а еш, цар даьха толамаш дІадовзийт массанена а. Яхье хьалхара моттигаш яьхараш белгалбоах цІе вымпелаш телаш. ХІаьта комбайнаш тІара ялат хьатта дІаувзача водителашта юкъе яьржача яхье хьалхара моттиг яьккхача водитела машина ІотІайогІ цІе байраках.

Районерча берригача боахамашта юкъе а белгалйоалаш дика кийчъяьй укхаза социалистически яхьа условеш а. Эггара дукхагІа ялат чуденача бригадана яхье хьалхара моттиг а хьожаеш, карара кара тела ЦІе байрахх ткъо тума ахчеи дала оттадаьд. ХІаьта къаьсттт къаьстача комбайнераштa е лаьрхІа поощренеш цар материальни безам совбоаккхаш я. Гуйре чуерзаяь баьлча бархІ бІаь тонн ялат чуийцача комбайнера шовзтъе итт тума премена лургда, 600 тонн чуийцачунна — 30 тума, 550 тонн чуийцачунна — 25 тума, 500 тонн чуденача комбайнера — 20 тума, 450 тонн чуийцачунна — 15 тума, хІаьта шийи задани йизза кхоачаш а еш, ялата 400 тонн эрдачунна а итт тума дала оттадаьд совхозе. Цул совгІа яхье хьалхара моттигаш яьхача механизатораштa мах а боацаш санаторе дарба дайта баха е салоІача цІеношка салаІа баха путевкаш лургъя совхоза профкомо.

Иштта ялат чуэцаш болча ахархой йоакхо еш, цар къахьегами яхьи кхетамца вІаштІехьйоаккхаш, беча балхага хьежжа моральни материальни стимулировани еш совхоза кулгалхоша, общественни организацеша гІулакх дарах доккха бер кат даьнна хилар къаьгга хьахьекхар ялат чуэца доладеннача хьалхарча цаІи ахи дийнахьа баьча балха итогаша. ХІар комбайнер, лакхе белгала мадаккхара, нормагІа чуэца беза мукх 27 тонн йолча, комбайнера Гандалоев Гирихана цу юкъа чуийцар 73 тонн мукх. Цунаа яхье хьалхара моттиг а хьожаеш, карара кара тела ЦІе вымпел елар диълагІча июле.

Яхье шоллагІа моттиг яьккхача комбайнера Гандалоев Хамберда 60 тонн мукх чуийцаб,

Къаьстта дика болх а беш, боахама механизаторий балха тІа шоай бехкагІа хьовзам ца хулийташ къахьега шофераш а кІезига бац укхаза. Комбайнерашкара мукх хьатта дІаувзача водителашта юкъе хьалхара моттиг яьккхай Гарданов Бембулата. Шин дийнахьа комбайнашкара цо дІаззад 124 тонни 340 килограмми ялат. Яхье хьалхара моттиг а луш, торжественни хьалашка цун автомашина ІотІаегІар цІе байрахх.

— Ди тІехьа сихлуш латт тха кхашкара балхаш, — аьлар Гандалоев Іийсас. Хьалхарча дийнахьа мукх чуэцаш ялх комбайн мара хинна еце, тахан уж кхойтта я кхашка болх беш. Царех ворхІ мукх хьокхаш, касарех Іобуллаш я. Мукх хьекха касарех Іобилла боаллашехьа а тха кхашкара кІа а кхыйола культураш а кхачаргья, — яхаш дувц механизатораша.

— Комплексно чакхдаха лерхІ совхоза ахархоша кхашкара дерригa балхаш, — яхаш дувц арендни подрядагІа къахьегача коллектива кулгалхочо Коригов Баматгире. — Мукх чуийца яьннай тха бригада. ХІанз маькха чах сихбенна аргІаш деш. доакъар кийчдеш ба коллективера болхлой-ахархой. Уж балхаш даь йистебоаллашехьа, хьекха касарех Іодилла мара ца дезаш, хьадаргда тха бригадана тІачІоагІъяьча 360 гектара тІара гурахьа дийна кІа а.

Иштта комплексни хьисапе ялат чуэцачара, доакъар кийчдечара шоай балхаш чакхдахара оарцагІбаьнна, хьинаре къахьегаш ба кхыча бригадашкара ахархой а.

Б. КОСТОЕВ.

МалагІа гІулакхаш чакхдаха деза пхе шера задани толаме кхоачашъяра? Фуд республика социально-экономически дегІаккхувлара программа кхоачашъе новкъарле ер? Уж а наьха вахара хьалий боарам айбара, промышленни предприятеша, боахамаша стабильни болх бара хьакъехьара кхыдола а дешаш дийцар самардийнахьа парте областной комитете. Гулбеннарашта хьалхашка — республика министерствайн ведомствайн, йоккхийча промышленни предприятей кулгалхошта хьалхашка — къамаьл дир КПСС Нохч-ГІалгІай обкома хьалхарча секретара Д. Г. Завгаева. Халкъа боахама ерригача отраслашка хьахиннад геттара унзара хьал, аьнна, белгалдаьккхар цо. Пхе шера задани кхоачашъелга телхаде тарлуш да. Дикка тІехьа а биса болх беш ба, масала, гІишлонхой. Иштта пятилетка планагІа 52 эзар моттиг йола школаш хьалъе езача метте 3,5 шера хьалъяьраш 16 эзар моттиг яраш мара яц. Кхетадеш да цу тайпарча темпашца дІахододолхе де лерхІарашка кхача могаргдоацилга.

ТАХАНЕНО ДІАДЕХ

ХІаьта сенах латт гІулакх? Бахьанех цаІ да йоккхача подрядни организацеша шоай низаш дукха дІаса декъилга, боахама хьисапе хийцца хьалъе мегаргйола кагий объекташ хьалъелга.

Республике тІанийца хинна комплексни социальни программаш кхоачашъяра тІабохийташ бола теркам овлангара денз хувцара тІахьийхар Д. Г. Завгаева гулбеннараш. ТІагІертта дІаяха езаш я оттадаь декхараш кхоачашдара хьакъехьара ведомственни, местнически хьисапе гІулакх къестадара оамалаш. Айбе беза шийна хьаеннача балха участках бола кулгалхой бехктокхам, чІоаггІа хьадеха деза доши гІулакхи вІашкадоагІаш доацачаргара.

Ирра йийцар токхамаш хилар бахьан долаш кхычахьа баха нах Іоховшабарца ювзаенна проблемаш. Моттигаш нийслу, кердача метте баха хувшача наьха дог а лазаш. лерттІа йоакхо ца еш, тІехьатетта йиш йоаца дешаш къоастаделга гаьна доахаш. ЦІеноц хьалдераштa ханнахьа хьателац ссудаш, гоаду уж материалашца Іалашбелга. Лоацца аьлча, гуш да чиновничи гІожал хилар, наьха хьаштaшка талмастта хьожаш хилар.

Дукха лоткъамаш хьахулийташ ба, йоахар совещане, торговлен, наха гІулакхаш деча сфера болх. Прилавкаш тІа дац элементарни товараш, продукташ. Чоалхане да кхыметтел талонех а хІама эца. Цунца цхьанна мамогга дІа-са яьржа я спекуляци. Дувцилга а дац, цхьадолча товарий а продуктий а дефицит хиланза яргІйоацаш я. Цхьабакъда, хІанзара хьал оттара дукхагІча даькъе бехке ба торговлен болхлой шоаш. Цкъаза прилавка тІа дІакхачац кхыметтел складе дола щдар. Лоацца аьлча, укхаза а оттае езаш я порядок, айе еза дисциплинеи кадрай бехктокхами. Караеннача участкерча гІулакхий хаьдда хьал — из да-кх кулгалхочунна мах бара керттера бустам а хинна дІаотта дезар.

Гулбеннарий теркам къамашта юкъерча отношеней проблемай актуальноста тІаэзар Д. Г. Завгаева. Бахача наха интернациональни кхетам балара дешаш даим шийи теркама кІал лоаттале декхарийла ба партийни, советски болхлой, боахама кулгалхой. ТІагІертта юхадетта деза къамашта юкъера конфликташ, националистически гІулакхаш хьалхьеде гІерталга.

Республика социально-экономически дегІаухалга сихдарах дола шоашта хеташ дар дийцар Госбанка республикански контора управляюще А. А. Вартанова, НГІАССР Лакхехьарча Суда председатела И. А. Албастова, НГІАССР культура министра А. Г. Киндарова, респотребсоюза правлене председатела Х. М. Гуржиханова, иштта кхычар.

Юхьиге лаьттарех цаI

Нохч-ГIалгIай литература историе чухь виц ца валийта воагIарех ва Мальсагов АртагIа Оарцхо. Из ший вахаре дукха хIама бIаргадайна а дукха дика хIамаш дань а саг ва.

Из ваьв 1897 шера Наьсарен района Аьлтий-Юрта. Цун да юккъера бахача ахархоех а дешанза а хиннав. 1878 шера Балканашка туркашца тIом беча хана майра латарагIа милице прапорщик ваьв цох.

Деша оттара экзаменаш дIа а еле, 1908 шера Воронежски военни гимназе деша вода О. Мальсагов. 1916 шера йисте а йоаккх. 1917 шу доладелча Петроградерча Михайловски артиллерийски школе деша вода Оарцхо, цигара прапорщика чин а долаш Казане лаьттача 77 артиллерийски бригаде хьожаву из. Бакъда, 1918 шу доладелча цIавоагIа из. Къулбаседа Кавказерча революционни боламаи граждански тIемаи юкъе хьинаре дакъа лоац цо. Масала, 1918 шера Назрань, яхача крепосте хиннача гIалгIай халкъа съезде ГIалгIайчен комиссаралла хорж из. Цо хьинаре дакъа лоац цIеча партизаний отрядаш вIашагIтохача, артиллерийски, пулеметни, бомбометни командашта юкъе. ТIом бара нах кийчбеш хул, контрреволюцена духьала беча тIема кулгалду.

1919 шера Мочкъий-Юрта, Уварова беша хиннача гIалгIай съезде. Серго Орджоникидзес мога а деш, Мальсагов Оарцхо Оборона комитета членалла хорж, Фронта Долакха - Юртарча участка командующелла а хьожаву. Цига эскарца тIавоагIа деникински инарал соцаве, цунна духьала тIом бе безаш дар декхар. Цига човнаш хул Мальсагов Оарцхойна.

1920 шера март бетта граждански тIом чакхбаьнначул тIехьагIа Нохч-ГIалгIайчен ерригача территоре тIа Советий Iаьдал отт. Керда вахар кхоллача, граждански тIемо бохабаь халкъа боахам меттаоттабеча дог гIоздаьнна къахьега волалу Мальсагов Оарцхо. 1920 — 1924 шерашка цо болх бу Къулбаседа Кавказа потребительски общества отдела управляющи волаш, цул тIехьагIа из педагогически рабфакеи ГIалгIай педагогически техникумеи хьехаш хул. 1929 шера Мальсагов Оарцхос йистейоаккх Къулбаседа педагогически институт, хIаьта 1933 шера аспирантура а.

Юххьанца из волалу литературоведческии критически статьяш язъе. Масала, 1927 шера «Сердало» газета тIа арайоал литература тохкаш язъянь «Ховха зIиргаш» яха цун статья, хIаьта 1933 шера кепатеха арадоаккх «Библиографический справочник по ингушской литературе» яха книжка.

Цул хьалхагIа, 1930 шера араьлар цун «Салихьат» яха пьеса. Ший жанрага диллача из а, Мальсагов Зоврбика пьесаш санна, бытовой темана хетаянь яр. Цу тIа керттера турпал я Салихьат яха лоаман кхалсаг. Пьеса тIа дувц шоай юртарча БIази яхача саго Салихьат низагIа йодаянь йигар. ОарцагIбаьннача йиIий даьна Элбердан вешийна Лорсанеи карагIдоал шоллагIча дийнахьа йодаяьчунгара йоI хьаяккха а цIайоалае а. Бакъда, дIахо шоаш фу дергда ховш бац уж. Даси нанаси йоах, йоI йодаяьчунга юхадIаяла еза, доккха урдув а даьккха. Ахча даккхар духьа а доацаш, дов хилар кхерам боландаь деш да из, йоах цар. Лорсас йоах, саг йодаяьр ве веза, из дича мара цо цIенна а гаргарча наха а даь эхь дIадоаккхалургдац.

«Сона хов фу де деза, — йоах Лорсас. — Аз из цхьан дикача сагага маьре йохийтаргья. Ши сесаг йолаш-м ва из. БIазе оагIонгахьарча нахах кхерарг волаш вац из».

Ший йиша йодаяь даьнна халахетар хоз городе Орджоникидзе рабфаке дешавагIача цун зIамагIволча вешийна — Мурада. ХIаьта из чIоагIа тара ва З. К. Мальсагова «ЙоI йодаяр» яхача пьеса тIа вувцача Мухтара. ЦIавена, хиннар дайзачул тIехьагIа, из раьза хилац дас оттадаьчоа а вошас яхачоа а. Цо тIаэцац, тIаэца йиш а яц, шийна хетар - дезар теркал де дезац, яхар. Цу хана кхоачамхилал образованни волча цо, йишех лоархI дезала а общества а цхьатарра бокъо йола член, цунна хетар-дезар теркал де а дезаш.

Цу тайппара, кхалсага хьакъехьа къаьнача воча гIулакхаштеи кердача хувцамаштеи юкъера дов хьахул. Из духхьал цхьан дезала хьакъехьа хинна ца Iеш, общественни лоархIам болаш а да — Iадата тIехьарбараштеи кердадар хьаллаьцараштеи юкъера гIулакх да.

Ший воккхагIволча вешийга Лорсага Мурада оал: «ХьаннагIчунга йоде а, яха езар Салихьат майий».

Мурад гIерт йиший дагардар ха, цунна БIази везий ха. Лорсас цунга ладувгIа а тигац. Йиша шийца дешайита мукъа ба, хIаьта из йодаярах дола дов суде дIачу а ле, аьнначул тIехьагIа, Мурад цIагIара эккхаву. Бакъда, Мурад тIаккха кхы а чIоагIагIа къувса волалу ший йиший бокъо бахьан. Бакъда, йишийна хетар довзара цунца шийца къамаьл хила деза. Цунна БIази цавезилга а цунга маьре яха безам боацилга а хайначул тIехьагIа, Мурада къайлагIа деша дIаюг ший йиша.

Геттара хала дар Салихьата из гIа баккха. Вошас яхар ду цо, ше кхере а.

Къаьнача заман во гIулакхаш хьаллоацараш вIашагIлете бов, хIаьта Муради Салихьати дешаш ба. Пьеса чакхйоалаш Салихьат хул медицински институт яьккха, шоай юрта болх беш йола лор. ХIанз из яц хьалха хинна баьде, дешанза, шийх хIама алар кхера йоI, бокъонца хинна яьнна, ший лоIам бола кхалсаг я, цо хьинаре дакъа лоац общественни вахара юкъе. Из ше я хIанз боадонна духьала, ше санна бараш кIалхарбахара тIехьа къовсам лоаттабеш.

Цу тайппара, З. К. Мальсагова «ЙоI йодаяр» яхача ший пьеса тIа оттаянь кхалсаг мукъаякккхарах йола проблема дIахо дегIайоалаю ший пьеса тIа О. А. Мальсагова. ГIалгIай кхалсаг лоалла кIалхаръялара никъ - гIалгIай драматурге хьахьокх образованега, цо общественни вахара юкъе доккха дакъа лаца дезаш хиларга гIолла.

ДикагIчарех а лоархIаш, из пьеса оттайир Назранера халкъа театр хьаделлача дийнахьа, 1959 шера, цун автор тIа а волаш.

А. МАЛЬСАГОВ.

Чкъаьран промышленноста «Алтайрыбхоз» яхача Алтайски паччахьалкхенкооперативни производственни объединене доалахьа эзар километр гаргга дода хиш, 60 эзар гектар совгIа Iамарч, водохранилищеш, прудаш да. Цар чура чкъаьрий лувцараша 20 эзар гаргга центнер чкъаьра лоац.

Объединене дукха болх бу чкъаьрий дебадара хьакъехьа. Обь яхача додача хин бассейне 15 эзар гаргга искусственни нерестилище оттаяй, хIаьта ши инкубационни цеха чкъаьрий маьхерча тайпаех йола 1200 миллион личинка хьакхолл. Цо объединене хьашташ кхоачашдаь ца Iеш, краера берригача боахамий хьашташ кхоачашду. Алтая Iамарчашка хьахиннад хьалха укхаза ца хинна лещ, судак, карп, сазан, толстолобик, пелядь, хIаьта иштта байкальски омуль, форель яха чкъаьрий. Хьалха укхаза ракаш сибирски шелал ловц, яхаш, делаяцар. Цхьабакъда массехк шу хьалха чкъаьрий леладераша шин Iама чу дIахийцар къулбехьен районашкара хьаена маьхерча тайпаех йола ракаш. Цар цигара шелал лайра, хIаьта уж сихха йийба а йийбар. Гарггарча шерашка уж промышленни хьисапе хьалувца лаьрхIад.

ХIанз объединене Кулундински канала юххерча прудий, Бурлински Iамий системай базе шиъ чкъаьрий леладеш бола боахам хьабара проектировани еш латт. Обски хий дIачу а хийца уж производства юкъейоалаяьчул тIехьагIа «алтайски ухана» кхы а 4—5 эзар центнер чкъаьра тIакхетаргба.

«Алтайрыбхоза» объединене я чкъаьрий леладеш йола лаборатори.

Сурта тIа: инженер-чкъаьрий леладер Ломакин Сергей карпа Iов хьакъоастаеш ва.

В. САДЧИКОВА сурт. (ТАСС фотохроника).

ДЕМОКРАТЕ ХЬАЛАШКА ДАХА IОМАЛУ

КУЛГАЛХО ЮХАХЕРЖАВ

Ши бутт хьалха дар из. ЧIоаггIа корзагIваьнна а дог деха а волаш цхьа саг чуваьлар са кабинете.

— Балхара мукъавалийта аьнна заявлени еннай аз, — аьлар цо. — Кхы де хIама доацача хьал тIа ваьккхавар со тхоай директоро Абдулкадыров Мовсар Умаровича. Цо еш йола Iоттараш, деш дола дегабуамаш къамарге кхоачаш кIордадаьдар сона.

— Сих а ца луш, хиннар долчча тайпара хьадувца. — аьнна, дехар дир цу сагага.

Аз яхар теркал а даь, юххьанца хьадувца волавелар из. ВорхI шу гаргга да Нальгиев Султан № 1 йолча гIишлон материалаш хьаеча комбинате балха вена. Болх дIаболабир гипсоблокаши гипсоплиташи хьаеча участка начальник волаш. Из мел хала моттиг я аьнна дувца дезаш дац мотт сона. Дуккхача шерашка тIехьаюсаш хинна коллектив лоархIаме декхараш кхоачашдара тIаерзае аьттув баьлар цун. Планех лоархIайора из.

Къона специалист зийра комбината кулгалхоша. Хала дар цунна дIатIадилла кхерацар уж. Кастта кIира хьаеча участка начальник хьожавир Султан. Цхьа моллагIбола болх бацар из. Тишъенна, ше юаргйола ха йиа яьнна оборудовани, планаш кхоачашъе шоай аьттув баргхиларах шекбаьнна нах. Кулг дIа мел кховдадаьча кхоачамбоацараш дар.

СалаIар фуд ца ховш, участкера гIулакхаш меттадоаладе волавелар Нальгиев. ХIаьта цо баь болх эрна бовнзар: кIира хьаеча цеха коллектив планаш кхоачашъе йолаелар. Комбинатера кхьйола участкаш геттара тIехьаюсаш яр. Масала, кирпишкаш хьаеча участка коллективо 62 процент мара кхоачашдинзар ший декхараш дIадахача шера. Кхы дикагIа дацар вокх подразделенешкара хьал а.

— Бакъдар аьлча, комбинат Нальгиев Султана кулгалдеча участка чотагIа яхаш яр. — яхаш дувц укхазарча профкома председатела Максимова Ольга Васильевнас. — Хов цунна наьха дегашка бода никъ лаха. Иштта децаре, таронаш селла ледара йоллаше, планаш кхоачашъе аьттув баргбацар цун.

Дукха керда уйлаш хьувзар Султана керта чу. Боахам лелабара керда формаш юкъейоалаярца, радикальни экономически реформа чакхъяккхарца ювзаенна яр уж.

Участках кооператив йича фу дар-те аьнна дагаваьлар из цкъа нахаца, расчеташ йир. Дукханеша хьаллаьцар шоай кулгалхочо яхар. ТIаккха болх а дикагIа дIагIоргба, алапеш а алсамдаргда.

Цхьабакъда, кхоачашхиланзар Нальгиевна а цун новкъосташта а моттар. Дукха ха йоаццаш КСМ-е хьожаваь керда директор Абдулкадыров Мовсар Умарович Султана духьал «бахьанаш» леха волавелар. Участкера хьал шийна бокъонца ца довзаше, тайптайпара замечанеш йора цо, кулгалхочоа тIабодача наькъах лела Iемавац хьо йоахар. Цхьан юкъа садеттар Султана. ТIеххьара балхара дIавоалаш заявлени язйир цо.

— Сайца болх беча нахаца дага ца воалаш дир аз из. — йоах Нальгиева. — Бакъдар аьлча, эхь хетар сайга директора гIелал яхьалга царна дIахайта.

ГIишлон материалаш хьаю специалисташ чIоаггIа эшаш ба республике. Балхара дIаваьннача дийнахье а № 2 йолча КСМ-е кирпишкаш хьаеча цеха начальник хьожавир Султан.

— Во бац са хIанзара болх. Цхьабакъда, кIир хьаеча участка, болхлоша юхавола яхаш ког дIабаккха витац со. — йоахар Нальгиева. — Ди дIадодац уж со волча ца боагIаш.

Султана яхар бакъдеш кастта письмо кхаьчар редакце. Цу тIа участка болхлоша Нальгиев дIавахачул тIехьагIа шоаш болча эттача хьалах дувцар. Планаш кхоачашйинцар, къахьегамхой алапеш лохденнадар, цхьабараш балхара дIабовла кийчлуш бар. Керда кулгалхо харжа ловш да тхо, кандидатурех цаI Нальгиев а волаш, яхаш яздора цар.

Укх деношка кIир хьаеча цеха коллектива уйла кхоачашхилар. Керда кулгалхо харжара кхайкаьча конкурсе дакъа лаца оттавир кхо саг: Мержоев Бийсолта, Саламов Мухьмад, Нальгиев Султан.

Собрани йолча дийнахьа цаI санна берригаш а цIеча уголоке гулбелар участка болхлой. ХIаравар шийна хетар ала ловш вар. Шоай хиннача директорах ала эггара дIайхагIдола дешаш корадоагIар царна. ХIаьта Султана ше лерхIарий программа Iойийшача, берригаш а раьза болаш тIайiцар из. Атта наькъаш а ца лехаш, хьинарегIа къахьегарга гIолла наьха овсарле лакхъяра а бухсоццаш хьахулар алсамдаккхара а тIаерзаянь яр из.

Кхаж тессачул тIехьагIа укх тайпара итогаш хилар: Нальгиевна тIехьа 21 саг вар, Мержоевна — виъ. ХIаьта Саламова ший кандидатура хьалххе а дIаяьккхар.

М. КАРТОЕВ.

ЛОРАДЕ БЕРИЙ ИРАЗ

1989 шера 10 январе шун газета тIа «Нана — бекарг» яха Берсанукаевас язъянь статья араьлар. «Нана» яха дош дуккхача хIаманна мах болаш да. ТIаккха цу деша дизза дола маIан ха йиш яц, наьха цIен тIа а яха, цхьа бер хилча мара. Ший бер зIамига дале а, доккха дале а, нана декхарийла я цун йоакхо е, цунна кхетам бала. ХIаьта духхьашха даьча берал дезагIа фу хургда наьна? МаьрцIаьша лоаттаеш йола хало ца лар духьа, бер а дите, дIаухаш бола ноаной кIезига бац. МоллагIча бахьанех ше цIенах еха яле а, ший бера йоакхо ца йича ялац нана. Геттара зIамига долча хана ноаноша Iокхайса бераш дайна дукха моттигаш я. Кагий бераш Iо а кхайсе, маьре ухаш бола кхалнах кIезига бац. Доккхача хьаькъала дай е кхоанен уйла еш а уж ца хиларах хила тарлу из. Мичча бесса дале а, уж вIалла а бехказа баха йиш яц вай. ХIана аьлча, вай обществана визза саг эш, хIаьта фу саг хургва дог тоIадаь, дог ийша хьалкхийначох?

Цхьаькха а да. Фу дуне дуъ-теш цу тайпарча ноаноша? Ший бер нахага а дите, кIал энгари бераши долча маьре йодачо хIаьта а?

Эггара халагIча, Iазапе долча шерашка ца леладаь гIулакхаш да хIанз нах пана баьннача хана леладераш.

Дезалаш тIара дуккха дай дIаухаш моттигаш а нийслу. ЦIен-да яха цIи геттара йоккха а еза а цIи я. Саг йоала а йий, цхьа ха яьлча, дIаиккхе договорагIа болх бе болх вай кагий нах. Цхьайолча хана, цIа ца богIаш а бус. ХIаьта царга хьежаш бIарга-са дайна бола истий цхьаболча маьрцIаьша хьашт доаца циска кIориг санна аракховс. Масала, царех цаI я СоагIапчара Мержоев Мовлатгире йоI — Мовлатхан. Вахарах а еха, цIа мишта ера хьо, аьнна, хаттар дича, цо: «Со маьре яха дукха ха ялалехьа, со йигар договарагIа болх бе вахар. ТIаккха цун нана соца къувса йолаелар, цун низ котбаларах со цIаера», аьнна, жоп делар. Дика дар-кх даьшаноаноша шоай цIагIа яха хьачуена кхалсаг хада йиш йоаца шоай дезалхо санна хьатIанийцача. Из Iокхесса дIавахача шоай виIий бехк кхетабича.

Хоза ха, къона ха къовсамца, латарца дIа ца йохийташ, Iимерза баха Iомабича бакъахьа ба кагий нах. Яха хьачуенача сага сий деш хилча, цу кхалсагах гIалаташ доахке а, эхь хийтта, юхатIехьашка яла тарлу из. Болх беш йола кхалсаг балха тIера ца йоаккхаш цун лойя, дIахо а болх байтача бакъахьа да. Рузкъа а боахам а сел чIоагIа бебабе ца а гIерташ, дай-ноаной шоай берий вахар тоаде хьажа беза, аьнна, хет тхона. Боккъала везаш хьалкхеваь волча виIий вахар тоаде гIертаргья лерттIа йола нана, воI кхеварах нус кIал оттае а ца гIерташ.

Цхьаькха а да. Воча дас е нанас шоашта ховшше доаду шоай берий ираз. Шоай йиIий дукхагIа сий дергдолаш санна хет царна урдув дукхагIа даьккхача. Кхо бIаь, диъ бIаь, цкъаза пхи бIаь тума урдув эца эхь хетац царна. Вай хана ца эшаш, ийрча гIулакх да урдув эцар.

Вай вахар денгара денга тоалуш латт. Амма, алхха вай кара да воай берий кхоане ирaзе хилийтар.

БОКОВ, ГАЛАЕВА, ХАМХОЕВА, МЕРЖОЕВА, иштта МагIалбике баха кхыбараш.

МОСКОВСКИ ОБЛАСТЬ. Укх шера Ступина агропромышленни комплексо 95 эзар тонн шура, 8 эзар гаргга тонн дулх доаккхаргда, 20 эзар тонн баьцадаараш хьалкхедергда, аьнад.

Ступински АПК тIанийца декхараш кхоачашдар, хIаьта иштта юрта боахама продукташ дукхагIа яхар болхлошта къахьегамеи бытеи хьалаш хьадара кIийлен тIа латт. «Шугарово» яхача совхозе индивидуальни цIеноаш хьалде болабеннаб. Таханарча дийнахьа цар хьалдаьд 1,5 эзар квадратни метр цIенош. «Сельская жизнь» яхача совхозе 280 моттиг йола берий беш, ший бассейнаца, саунаца унахцIенон цIа хьалдаьд. Укхаза Ступински Н 1 яхача цIенош деча управлене подсобни боахам хьабаьб, цига 260 сиргIилг кхоаб.

Сурта тIа: Ступински район. «Шугарово» яхача совхозера керда цIенош.

О. БУЛДАКОВА сурт. (ТАСС фотохроника).

ЧIОАГIДЕ ХАЛКЪИЙ ДОТТАГIАЛ

ОАХА ХЬАЛЛОАЦ

Аз а са новкъосташа а дег тIара хьаллоац КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Председатела М. С. Горбачева берригача советски нахага даь кхайкарал. Нийса йоах цо: «Халкъаштен ноахалаштен юкъера бокъонаш цхьатарра хилар хадданза бувзам болаш да наха юкъера бокъонаш цхьатарра хиларца, моллагIча къамах уж хиларах». Из гIулакх дуккхачар доаггIача тайпара кхета ца дар бахьан долаш, экстремисташа атта цIур бол къамашта а ноахалашта а юкъе.

Цудухьа тIеххьарча хана нах а боабеш дукха хатараш нийсденнад Юкъерча Азе, Закавказье республикашка, кхыча моттигашка. ХIара сага СССР моллагIча миIинге из вахе а, дика хьалаш вIаштIехьдаха деза. ТIаккха мара хургбац халкъашта юкъе барт, тIаккха мара вIаштIехьдаргдац Кхачан программа кхоачашъярца, кхыдолча, лоархIаме долча дешашца бувзам бола декхараш кхоачашде.

КIезиг-дукха тхоай колхозах дувцаргда аз. Масала, доакъар Iалашду бригада. Планал совгIа 15 тонн йолаш, хIанзле 1180 тонн йол кийчъяьй цо, 1277 сенаж еллай, 158 тонн гранулаш дIаеннай е лийрхIачул 26 тонн дукхагIа. Цхьан дезала нах санна къахьегаш ба цу бригаде эрсий Кульчуков Николай, Пимичев Александр, Сычев Александр, нохчий Дадаев Мовсар, Хайдарханов Iимран, белорус Куприяшкин Владимир, негIий Нурлумбаев Рашидхан, Джамамбетов Делихан, кхыбараш. ХIаьта хьалхашка латта декхараш толаме кхоачашде новкъостал ду, шоайла гIо де массе хана кийча бола вежарий санна уж бахаш а къахьегаш а хиларо.

Т. ЛАТЫКА,
Шелковской района «Червленский» колхоза экономист.

БОКЪО ЦХЬАТАРРА ХИЛА ЕЗА

КПСС ЦК Генеральни секретара, СССР Лакхехьарча Совета Председатела М. С. Горбачева Центральни телевидене гIолла даьча къамаьлага хIаране ладийгIа хургда, аьнна, хет сона. ХIана аьлча тахан геттара боккхача боараме да къамашта юкъерча вахарах лаьца хьоахадеш мел дар, хIаьта М. С. Горбачева даь къамаьл цу темах дар. Цо мааллара: «Вай массане сатем ца боабеш диса йиш яц укх тIеххьарча хана са ца тохалуш, нах хьувш моттигаш хулга, хIаьта кхыметтел къамашта юкъерча гIулакхаш тIа гIолла нах лерттIарча вахар тIара боахилга, хIаьта цхьайолча моттигашка нах боабеш, лозабеш довнаш хиннилга». Цу тайпара ийрча гIулакхаш хинна моттигаш вайна йовзаш я. царех хьабоалаш бола пайда ха а ховш, мел оала дош уйла а яь ала деза вай. Мегаргдац къаман зе тIадахьаргдола хIамаш леладе. Уж зене хIамаш вай общества юкъеденнад Сталина шийi хана къамашта юкъера вахара политика толхаярах, шийна ловча бесса цо нах а бIарчча къамаш а дIа-са тувсарах. Из гIулакх дика довзаш да вай къам. Цудухьа чIоаггIа са теркам тIаззар «Къамийн халкъийн цхьатарра бокъо хила еза» яхача дешаша. Тахан хадданза дувцаш да Сталина хана юкъеденна зене хIамаех цIенвалар. Уж гIулакхаш кхоачашдара хIаране хьинаре къахьега деза, аьнна, хет сона, хIаьта уж кхоачашдеш Iалаьмате сабаре а хила веза.

Т. ТАРИЕВА,
ЧИГУ студентка.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиуме

1989 шера 28 июне Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиумеи Нохч-ГIалгIай облсовпрофа Президиумеи аргIанара цхьана яь заседани хилар, цига дийцар «Истори а культура а памятникаш лорадарахи, царех пайда эцарахи» дола РСФСР Закон Нохч-ГIалгIай АССР кхоачашдарах» дола дош.

Цу хьакъехьа хоам беш къамаьл дир Нохч-ГIалгIай АССР культура министра А. Г. Киндарова. Дош дувцача хана а тIанийцача соцам тIа а истори а культура а памятникаш лорадечеи царех пайда эцачеи законодательство кхоачашдеча беш бола болх кIезиг-дукха тоабенналга белгалдаьккхар.

Памятникийн памятни моттигийн перерегистраци яьй список а картотека а оттаяй, памятникий паспортизаци чакхйоаккхаш я.

Истореи культураи памятникаш лорадара, реставраци яра, царех пайда эцара, 2000 шерага кхаччалца царна музеефикаци яра йола комплексни программа вIаштIехьъяьккхай.

Памятникаш а памятни моттигаш а тоаяра, кагирхошта кхетам балара болх беча царех шерра пайда эцара, иштта, цу моттигашка гIолла туризм дегIайоалаяра бола болх хьинарегIа дIахьош ба.

Цунца цхьана, истореи культураи памятникаш лораярахи царех пайда эцарахи дола законодательство кхоачашдеча нийсденнача кхоачамбоацараштен гIалаташтен теркам тIабахийтар заседане. Доал ца деш, воча хьале да граждански Сийлахь-боккхача Даьймехкен тIемий ханара памятникаши вежарий кашамаши. Гаьна яккха йиш йоацаш сихха ремонт а реставраци а е езаш да В. И. Ленина оттадаь а, цхьаццаболча наха а исторически хиннарашта а хетадаь дола памятникаш. Iалаьмате воча хьале да дукхагIдола мемориальни улгаш.

Укх тIеххьарча хана геттара ледара лелабу республика истори, къахьегамхой толамаши тIема гIулакхаши белгалдоахаш йола керда памятникаш, памятни хьаракаш, мемориальни улгаш оттадара болх.

Советски Iаьдал доаккхача къовсам лоаттабаьча шерашка деникинцашта духьала тIемаш лоаттадеча бахача йаха шоай денал гучадаьккха, революце гIулакха шоай вахар ца кходеш дIаденна нах баьха юрташ дуккха я республике. Цхьабакъда, цу событешта хетадаь оттадаь памятникаши памятни хьаракаши массанахьа дац. Мехкдаьттахошта, мехкдаьтта чакхдоаккхарашта карагIдаьннача толамашта хетадаь дола памятни хьаракаш геттара кIезига да вай республике. ХIаьта уж цу отраслашка шоай хана хьалхале лелаяьчарех мабий.

Укх массехк шера деш да Кезеной-Iамар чу бIеха хиш, цун юхе ядача хьайбаш леладеш йолча фермай отходаш Iочуахийтар соцаде яхаш, деш дола къамаьл.

Ведениски района Макажой, Хой яхача юрташка йолча археологически памятникашта, Ачхой-Мартановски, Ведениски, Назрановски, Советски районашка йолча гIалай юрташта реставраци еш яц.

Уж боккхача исторически маьхе хилар теркал ца деш, царех цхьайолчар чу доахани жаи увттаду.

Юхаметтаоттаде йиш йоаца зе даьд историе а культура а памятникаштен, иштта Армхи, Эсса яхача додача хин чIожешка долча Iаламаи Кавказски перевальни машинникъ хьалбеча.

Ледара дегIайоагIа республике реставраци яра материальни база а реставрационни гIулакха лаьрхIа квалифицированни специалисташ кийчбара гIулакх а.

Республике долаш долча памятникехи историе а культура а памятни моттигехи бахача наха, къаьстта, къонабарашта, патриотически, идейно - нравственни, интернациональни, эстетически кхетам балара боаггIача боараме пайда эцац, цу гIулакха лаьрхIа телекинофильмаш, буклеташ, альбомаш геттара кIезига арахец.

Халкъа депутатий моттигерча Советаша, цар исполнительни комитеташа, профсоюзий отраслевой райкомаша культура органашта доаггIача тайпара практически гIо-новкъостал дац, подведомственни территорешка историе а культура а памятникаш лорадарахи царех пайда эцарахи дола Законодательство кхоачашдеча лоаттабеш бола тIахьожам ледара лоаттабу. Уж дешаш кIезига дувц Советий сессешка, исполкомий массазарча комиссей заседанешка, профсоюзий райкомий пленумашка. Цхьаццайолча районашка халкъа депутатий моттигерча Советашка истори а культура а памятникаш лорадеча гIо дара комиссеш во болх беш я, доаггIача тайпара хьинаре болх беш яц историе а культура а памятникаш лорадаран царех пайда эцаран Ерригроссийски общества юххьанцара организацеш.

Лакхехьарча Советеи Облсовпрофеи президиумаша дIадийхар городской, районни, поселкови, юртара, станични халкъа депутатий Советашкара, обкомашкара, профсоюзий горрайкомашкара, юххьанцарча профсоюзни организацешкара историе а культура а памятникаш лорадара дола Законодательство, къамаьл доацаш, кхоачашделга вIаштIехьдаккхар; бахача наха, къахьегамхошта, къаьстта а кагирхошта, нийса бола исторически сакхетам, патриотически, идейно-нравственни, интернациональни, эстетически кхетам балар, царех биззача боараме пайда эцар; организацей, предприятей, учреждений кулгалхошкара цу хьакъехьа доагIаш дар чIоагIагIа хьадехар.

ТIанийцача соцам тIа доагIаш дола декхараш дIатIадехкад республика Министрий Совета, культура Министерствана, кхыча министерстваштеи ведомстваштеи, истоpe а культура а памятникаш лорадара йолча Ерригроссийски обществаа республикански отделенна.

Нохч-ГIалгIай АССР Лакхехьарча Совета Президиума заседане дийцар «Малгобекски района халкъа депутатий Советаша перестройка хьалашка бахача наха коммунистически кхетам балара хьакъехьа культурно-просветительни учреждений лоархIам лакхбар духьа беча балхах» дола дош.

Малгобекски района халкъа депутатий Советаша, парте XXVII съезда, КПСС ЦК июньски (1988 ш.) Пленума установкаш кхоачашъеш, социально - экономически дегIадар сихдара, сага факторашхьинарегIа хилийтара тIадерзадаь дола дIадехараш вахаре чакхдахара, къахьегамаи иштта самукъне салаIарам наха эшаш дола хьалаш хьадара тIехьа боаггIаш бола организаторскии воспитательнии болх чакхбоаккх.

Культура учрежденешка денош, ДоттагIалеи кIираш, тематически сайренаш, театрализованни цIейш, профессешта, къахьегама династешта, хетаянь сайренаш, кагирхой хьехамчашца вIашагIкхетараш чакхдоах. Интернациональнии героико - патриотическии кхетам балара белгтала опыт Iоаяьй районе.

Лакхехьарча Совета Президиумо теркам тIаззар, парте дIадехарашка хьежжа, культурно - просветительни учреждений болх тоабара перестройка процессе дакъа юкъедахьара хьакъехьа Малгобекски района Советий балха тIа долча кхоачамбоацарашта.

Культура дукхагIча учрежденешка перестройка геттара ледара дIайода. ДукхагIча культура цIеноша, клубаша, библиотекаша, дIахьош бола болх пассивни, нахага сакъердийташ йола белгало йолаш ба, цар болх кинофильмаш хьекхачен дешархошта книжкаш дIаделчен йисте боалаш ба. Цу дерригие йоаггIаш йола эффект лац, кхетам балара, балха, правопорядок чIоагIъяра йоаггIача тайпара Iаткъац.

Района територе тIа 1987 шера 162 зуламе гIулакх хиннад, хIаьта 1989 шера — 183. Царех дукхагIдараш, хьалха санна, корта бохош дола малар меларах хьахинна да.

Гражданаш бахача моттигашка хьаькъалца салаIар вIаштIехьдаккхара проблема хIанз а тIехь къоастаянза я. Цу даькъе бе боагтIача бесса хьинаре болх бац депутаташа, кхалнаьха советаша, ветераний советаша, иштта, кхыча общественни формированеша.

Культура учрежденеша беча балха тIа нийслуш дола кхоачамбоацараш кадрай квалификаци лоха хиларах хьахинна да. Аханел совгIа бола культболхлой лакхера е юкъера специальни образовани йолаш бац.

Районе культура учреждений материально - технически база дегIакхувлилга тIехьайисар массазара лазар хинна дIаэттад. Культура цIенош, библиотекаш, клубаш хьалъяра а царна ремонт яра а планаш шерагара шерага кхоачашйинц.

Лакхехьарча Совета Президиумо хьалхадаьккхад Малгобекски хьалкъа депутатий городской Совета исполнительни комитета социально - культурни сфера дегIайоалаеча цIенхаштта тIехьадисараши, перестройка хьалашка культура учреждений балха тIа дола кхоачамбоацараши дIадахара кхы тIа де дезараш тIаэца а, нах шоайла кхотабеш, цар хьаштий терко еш, интернациональни, идейно - нравственни, эстетически кхетам балара а центраш уж хургйолаш. Халкъа депутатий Советаш тIахьийхай культурноспортивни комплексий балха тIехь бола тIахьожам чIоагIбе, цу балха халкъа депутатий Советий массазара комиссеш, депутатий группаш, посташ юкъеоза.

Президиума заседане иштта кхыдолча дешашка хьежар.

ВАЙ—ИНТЕРНАЦИОНАЛИСТАШ

КЪАМИЙ КУЛЬТУРА

Городе Орджоникидзе эрсий меттала арадаьккхад «Къулбаседа Кавказа халкъий литературен искусствеи йола доттагІала а интернационализма а идеяш», аьнна, цига хиннача региональни конференце Іилман статьяйи материалийи сборник.

Дагестана, Нохч-ГІалгІайчен, Черсий-Балкхаройчен, Карачаево-Черкессе, Адыгея, кхыча республикай 30 Іилманхочун йоазош тІа тохкаш да Къулбаседа Кавказа халкъий литературеи искусствои хьахилар а дегІадар а, цар вІаши бола бувзам, дикадар дІа-са эцар, вІаши хьашт хилар. Статьяй автораш гІерт вежарашха долча халкъий духовни юкъардари цар культураши, нравственни ганз, къамий культураш хьахьокха. Уж культураш тІехь-тІехьа дукхагІа маІан цаІ долаш хул, къамий тайп-тайпарча формашка хьаотт советски юкъара культура.

Социализма хана дагестански, нохчий, гІалгІай, черсий, балкхарой, хІирий, къоаршой, адыгеяй, кхыдолча халкъий литератураси искусствоси вІаши йовзийт шоай прогрессивни традицеш, къамий оамалаш, гІулакх, вахар, кІоаргга йовз советски юкъардолчун къамий формаш. Хьахьекхай литературеи искусствеи писателаша леха стиль а жанр а, хьахьекхад писатела а художника а ший творчески никъ, почерк хьахулилга.

Сборник «литературеи» «искусствои» яха йоккха ши раздел йолаш да. Уж вІаши айхха ювзаенна я цхьан проблемаца — культура сфере къамани къамашта юкъереи гІулакхаш Іомадарца, къамий ленински политика дІаяхьарца, СССР халкъашта юкъера доттагІал чІоагІдарца, интернационализаце процесс хьахиларца.

Сборника лоацца дешахьалхе язъяьй Къулбаседа ХІирий АССР Министрий Совета председатела заместитела, исторически Іилмай кандидата К. Я. Фидарова. Цу книжка тІа араяьхача статьяй лоархІам бувцаш, цо белгалдоаккх оттаяь проблемаш доккха беркат дарглолаш хилар, Къулбаседа Кавказа халкъаши къамаши гаргадаха шерра таронаш хилар а. Цо тохк къамий литератураи искусстваи произведенеш, кизга чу хьежача санна общество дегІаахара сурт гойт. Книжка автораш гІерт шоай заман башхалонаши характери гучаяккха, вай заманхочун дог гІоздоаккхар а цунна къувлар а хьахьокха.

Адыгейски советски проза дІайолаяь волча Керашев Тембота художественни произведенейх лаьца М. Е. Хачемизова язъяьча «Советски сага вІашагІкхийтта къамани интернациональнии духовни кхетам хьахилар» яхача статья тІа хьагучадоах советски сага личность хьахулача къамани интернациональнии вІаши влияни еш дола дешаш. Керашева яхачогІа, сага художественни концепци хьахиннай гуманизма, сагал доаллаш хилара кІийлен тІа, книжка тІа бувцача турпалий нравственно-этически доминанташ тІа оттаяь а я.

«Къулбаседа Кавказа халкъий исторически проза дегІаахара тенденци» яхача ший статья тІа И. В. Мамиевс дувц хІирийи гІалгІайи писателий В. Гаглоева «Хьахьар» яхачеи И. Базоркина «БІаьшерий боадонгара» яхачеи романаш тІарча историзмах. Цар тІа боккха теркам тІабохийт ший специфически башхалонаш йолаш вола саг «дунен тІа кІоаргга юкъмоттиг» йолаш хилара. Укхаза вІашиййна я багахбувцама — поэтически кхоллама, халкъо кхетаме дош оалача йола принципаш. Фольклора тайп-тайпара боарам болаш уж хилар белгалдаккха доагІа, фольклорни историзма поэтикахи эстетикахи тайп-тайпара пайда ийцаб.

«Нохчийи гІалгІайи литературера интернационализман доттагІалеи тема» яхаш я Р. К. Ужаховай статья. Цу тІа дувц нохчийи гІалгІайи литература тІара къаман, интернациональни, патриотически дешаш, уж Сийлахь-боккхача Октябрагара хьадоагІаш хилар, цо халкъашта юкъе доттагІал, вошал оттадар, уж вІаши лоархІаш а гІо-новкъостал деш а хилар. СССР-е деррига халкъаш дувзаденна да исторически кхел цаІ хиларца, цар общественно-политически, культурни вахар цхьа кІийле йолаш хиларца.

Нохчийи гІалгІайи къамий литература хІанзарча советски литература цхьа дакъа а ше къаьстта дакъа а да. Из дийна, динамични социально-эстетически явлени я. Из хьахиннай къамаш исторически дегІаухаш, цо шийна чулаьцай халкъий духовни опыт. Уж закономерносташ Р. К. Ужаховас хьахьекхай А.-Г. Гойгова, С.-Б. Арсанова, М. Мамакаева, И. Базоркина, Х. Ошаева, С. Чахкиева, Б. Зязикова произведенеш тІара масалаш а доаладеш. Цу произведенеш тІа бувц дог-цІена, тешаме, халкъашта юкъерча доттагІала уйлаш а интернациональни идеяш а йола нах, ТІехьенгара тІехьенга йоалаш хьайоагІа дика традицеш гойтарца авторо хьахьокх вайнаьха литература дикача кІийлен тІа хьахилар.

С. Х. Ахмадова «Дагестански историко-революционни проза интернационализма идеяш», Р. Я. Фидаровай «Къулбаседа Кавказа хІанзарча литератураш тІара турпала проблема», А. И.-М. Сикалиева «Революци ялалехьа хиннача негІий поэтий творчествера халкъий доттагІала тема», Р. Х. Хашхожевай «Революци хилалехьа йолча ханарча адыгейски просветителий творчествера эрсий халкъацарча доттагІала идеяш» яхача а кхыча а статьяш тІа дувц лоаман халкъий эрсий халкъаца хиннача доттагІала дешаш, советски литературера, дукхача къамий йолча искусствера проблемаш, къамани интернациональнии дешаш, къамий литератураш шоай тайпара хилар, цар юкъара белгалонаш, эрсийи къамийи литератураш вІаши цхьана дегІаахар.

А. Х. Танкиева «Эрсий халкъи вежарашха дола лоалахара халкъаши дувцаш вайнаьха цу хьакъехьарча общественни уйлахи нохчий а гІалгІай а иллеш тІа уж дувцарахи яхача статья тІа дувц нохчийи гІалгІайи багахбувцама произведенеш тІа эрсийи кхыча вежарашха долчеи халкъех вайнаха хетар хьа мишта хиннад, йІаьххача исторически хана нохчащеи гІалгІащеи цар хинна бувзамаш. Иллеш тІа да къахьегамхошта интернациональни, патриотически кхетам балара дешаш. Эрсийи вайнахи вІаши гаргабахара процесс Іомаеши из вайнаьха халкъа творчестве хьахьокхаши авторо доаладу «Махте-Идриса валар» яха илли. Долгиев Идриса прозаически эрсий меттала а даьккха, 1911 шера «Терские ведомости» яхача газета тІа арадаьнна хиннад из. Цу тІа санна, кхыча иллеш тІа а дувц вайнаьха лоалахарча кхыча халкъащца долча дикача гІулакхех. Цар тІа дувц эрсашца, гуржашца, черсашца, гІумкашца, негІашца, кхычарца вайнаьха хинна доттагІала бувзамаш. Иштта из дувцаш да «Эрсий кІанти нохчий кІанти», «ИсмаІалий воІ Дуда», «Шотарча Аьстмареи майрача Довдаси эрсий кІант мишта нІалхарваьккхар» яхача а кхыча а иллеш тІа.

Вайнаьха иллей эпос нохчийи гІалгІайи Къулбаседа Кавказа кхыча халкъащца долча доттагІала маІан а лоархІам а болаш я.

Сборника шоллагІа раздел искусствона хетаяь я. А. А. Дзантиева «Сийлахь-боккха Октябри Къулбаседа Кавказа халкъий къаман искусствои», Ю. А. Гаджиева «Къахьегамхошта тІема-патриотически кхетам балара литература а искусства а болча лоархІамах В. И. Ленина, КПСС яхар», Ф. А. Урусбаевай «Диалог: театр, зритель» яхача а кхыча а статьяш тІа дувц Къулбаседа Кавказа халкъий культураш вІаши ювзаенна хилара дешаш, архитектура, культура памятникаш, тохк къаман культура наькъаш, цар тайп-тайпара йола стиль, музыкальни бувзамаш. Къулбаседа Кавказа халкъий теникий театр хьахилари дегІадари, эрсий метталара халкъа театр, кхыдараш.

Цу дерригне а советски общество революционни кердаяккхара хьалашка интернационализман патриотизман кхетам луча Къулбаседа Кавказа халкъий культура, литература, искусства тІехь-тІехьа лакхлуча лоархІама сурт оттаду.

Тахан вежарашха долча дерригача халкъий литературан искусстван интернационализма, патриотизма, халкъий доттагІала проблемашца хьашт долча студенташта, хьехархошта, Іилмахошта, специалисташта, дуккхача читателашта дикка накъадаргдола книжка арадаьккхад.

И. ДИДИГОВА,
исторе, экономика, социологе, филологе Нохч-ГІалгІай Іилматохкама института зІамагІйола Іилман болхло.

ОБЛСОВПРОФА ПРЕЗИДИУМЕ

Моттигерча промышленноста, бытовой гІулакхаш деча, иштта жилищно-коммунальни боахама предприятешка чакхбоаккхаш ба доал дара гІулакхаш кердадахар, боахам лелабар кердача система тІа яхара бола болх. Болхлой мукъабахарца а, кадраш юха кийчъе езарца а, уж балхаца Іалашбарца а дувзаденна да из. Цу чоалханерча хьале шоай болх мишта кхоачашбу предприятей администраце а профсоюзни комитето а? Массаза, законо дІадехача тайпара, къахьегамхой хьашташка хьежжа, биззача боараме леладой-теш гІулакхаш — цу хьакъехьа къамаьл хилар Облсовпрофа аргІанарча заседане. Из болх, керттерча даькъе лийрхІачча тайпара, лостам болаш а дика дІахьош а болга белгалдаьккхар. Амма, кхоачамбоацараш а гІалаташ а нийслу. Масала, жилищно-коммунальни боахама предприятешка мукъабоалийтача болхлошка, законагІа доагІача бесса, ши бутт хьалха балха тІара уж мукъабоахаргхиларах бола хоам бань бацар. Иштта, законодательство телхадеш кхыдола гІалаташ нийсдалийтадар, из бахьан долаш, балха тІара дІабаьха бола Ю. Назарьянци З. Солнцеваи судо шоай балха тІа юхаметтаоттабир.

Хала хете а, иштта нах лоархІаш ца хилара моттигаш а нийсъеннай. Дезала материальни хьал а кхыдар а теркалдаьдац. Иштта, банно-прачечни боахама администрацес, профкомаца барт а бань, шоай предприятешка болх беш вола 30 саг цхьан спискагІа дІабаьхар, хІара кандидатурах лаьца къаьстта дувца а ца дувцаш. Боахам лелабара кердача экономически методашка болх бе яьннача предприятеша мукъабаьхача болхлошта кхыбола болх баланзар, эггара хьалха шоай предприятешка уж дІатар а беш. Дукха сменаш йолча режима тІа предприятеш болх бе елча, уж дІабаха а безапар, уж балхаца Іалашбе таронаш а хургьяр. Цо таро хулийтаргьяр, оборудованех дикагІа пайда эца а предприятей финансови хьал тоаде а.

Моттигерча промышленноста, бытовой гІулакхаш деш йолча предприятееx а хьокхаделар кадраш кІезигъярах дола дош. Из болх чакхбоаккхача законодательство телхадеш йола моттигаш кІезигагІа яр укхаза, хІаьта, нахацара оза-безам нийсбалийта моттигаш укхаза а яр. Масала, «Чечингтрикотажбыт» яхача объединене 7 саг дІавоаккхача хана царна выходной пособи яланзар.

Президиума заседане белгал мадаккхара, цу тайпара кхоачамбоацараш хьахул предприятей кулгалхоша, кадрови службаша болхлой мукъабалийтара, царна йоаггІаш йола льготаши компенсацеши ялара, уж кхычахьа балха увттабара хьакъехьа болх чакхбоаккхача боаггІача бехктокхамца беш ца хиларах. ДукхагІча администраторaштеи профсоюзни болхлоштеи къахьегама законодательство боаггІача боараме довзаш доацилга гучадьлар.

Цунца дувзаденна, президиума ше тІаийцача соцам тІа белгалдаьхад цхьаццадола де дезараш, цар таро хулийтаргья къахьегамхой бокъонаш телхаеш бола нах бехктокхамга оза. Профсоюзий обкомашта, предприятей профкомашта тІадиллад лоацача хана балха тІара болхлой мукъабоалийтача нийсденна дола кхоачамбоацараш дІадаха а дІахо йодача хана уж гІалаташ кхы гуча ца дувлийта а, нах балха тІара мукъабалийтара а совлен болхлой балхаца Іалашбара а бола болх гласноста хьалашка чакхбаккха а, болхлойи къахьегама коллективайи хьашташка а хьожаш.

Профсоюзни организацешта хьалхадаьккхад иштта болхлой хьашташка бе-башха ца хеташ, администраци хьожаш еце, профсоюзашта еннача бокъонех биззача боараме пайда а эцаш, цу тайпара нийсъенна мел йолча факта цІенхаштта оценка яр. Нагахьа санна, эшаш хуле, цу гІулакха бехке бараш балха тІара мукъабалийтарах дош отта а деш.

«Халкъа боахама отраслашка балха моттигашта аттестацаи рационализации ярахи», «Кхелетача бераштa лаьрхІа клубаш вІашагІйоххачеи цар балха кулгалдечеи профсоюзий отраслевой обкомаша беча балхахи» дола дешаш а дийцар президиума заседане.

Л. СИНЯКИНА.

ДОЗАНАЛ ДЕХЬАРА

СУРТ ТІА: **Париж.** Ю. ЛИЗУНОВА сурт. ТАСС фотохроника.

АВСТРАЛЕ КХОАЛАГІА БІАЬШЕРЕ

Укх шера Австрале, цу континента тІа эггара хьалха европейцаш баха ховшара, 200 шу дизара деэдир. Советски делегаце а, хІаьта иштта «Крузенштерн» яхача брига а тІехь дакъа лоацаш хинна торжественни церемони хІара дийнахьарча вахара ритмо хийцар. Мехка историна 200 шу дукха ха яц. Цхьабакъда, сага стандарташка диллача юкъера ха йола Австралийски союз — керттерча капиталистически итт паччахьалкхенна юкъебоагІаш бола геттара дегІабенна индустриально-аграрни мохк.

Ши бІаь шу хьалха Англи, К. Маркса яьхачогІа, чІоаггІа когаш тІа ураэттача «къулбехьен лаьттана» (иштта оалар цу хана Австралех) колонизаци е йолаелар. Керда континент XVII-гІа бІаьшере дІайолалуш хьайийллар португальцашеи голландцашеи, хІаьта 1770 шера Австрали британски корона доалахьа ерзайир цІихезача мореплавателa Джеймс Кука.

* * *

Австралийцашта хетачогІа, цар куц-сибата, оамалашта чІоагІа Іаьткъай, цар мехка шера аренаш. Карадерзаданза долча лаьттан цивилизаце, цига нийслуча халонашца лоаттабеча къовсамо, доастам а боацаш, баха Іомабир уж. Вахаро коллизешa уж Іомабир чІоагІа, денал долаш а майра а хила. Австралийцаша лоархІаме долча дешаех мара уйла а йиц, къамаьл а диц. Уж фийла, шоаш лархІийта ховш, къахьегам безаш, геттара чІоагІа низ болаш ба.

Цу мехкашка наьха къахьегам, цун Іалама ганзаш бахьан долаш, аьшкан руда, кІора, глинозем, дошув, тха, дулх экспорте дІаухийтачарна юкъе я Австрали: иштта цо никель, цинк, шекар, тух, кІа экспорте дІаухийтачарна юкъе хьалхара моттигех цаІ дІалоац. Дунен тІарча урана запасех 20 процент укхаза я. Австрале иштта дукха дошув, дотув, олово, титан, вольфрам, марганец доалла моттигаш я.

Цхьабакъда, мехка дукха пайдане ресурсаш хиларца дувзаденна кхыдар а да укхаза. Масала, иштта лерхІ «Тайм» яхача еженедельника: Цу мехках региона чІоагІагІа дегІадаьхача мехкий «бийдала база» хилара кхерам ручабоалаш латт, масала, Австралегара дукхагІча даькъе кІала, боксит, аьшкан руда, тха дІаийду Японе, цун метта лакха технологически японски товараш хьа а ухийташ.

Къам дегІаахара приоритеташ индустриализацеи лакхача технологеи оагІонгахьа йийрзай. Цуща цхьана хьайбаш леладар, къаьстта жа леладар юртбоахама производстве керттера дакъа санна дус. Мехкарча хІара сага 10 устагІа кхоач. Из эталон австралийца вахаре хувца ца луш юс.

* * *

Австрали — лакхаурбанизированни пачхахьалкхе. Укхаза аханел совгІа бола нах йоккхача городашка бах, царна юкъе цІихеза я Сидней, Мельбурн яха къаьнара хоза городаш. Австрале кердача куц-сибатаца дика тов цун столица — Канберра. Мехка шеррача таронаша «автомобилизаци» е таро елар, масала, мехкара хІара шоллагІчун машина я. Юкъерча автомобилах, масала, цІихезача «форд» марка йолчарех цар модификацега хьежжа 9 эзар австралийски доллаьгара 12 эзар доллаьга кхаччалца доакх, цудухьа, дукхагІчар кредитагІа ийю машинаш. Мехкдаьтта запасаш ца хиларах укхаза кхыча мехкашкара хьачуккхухьача доагорах дукха ахча доакх. Бакъда, мехка даггара тохкама балхаш деш ба, кхьметтел континентальни шельфе а тІехь.

«Автомобилизаце» дІадийхар машинаш дІа-хьа лелара правилашта цІенхаштта регламентаци елга. ХІаьта, австралийцашта хетачогІа, из гІулакх доагІаш а да.

* * *

Австралийцаша боккха теркам тІаухийт керда дезал хьакхоллара гІулакха. Укхаза боккхачу лоархІаме я сага социальни статус, цунах йоахка оамалаш. Австралийски дезале чІоагІа лоархІ безаме, Імерза вола, курасонта воаца саг.

Укхаза вахара хьал-таро дикагІча оагІорахьа Іаткъ нах бебабара: ховш махиллара дика таро а йолаш бахаш бола дезал шин бер даь Іец. Цхьабакъда, дегІаенача цивилизаце кхьйола оагІув а я. Къонабараша, регистраци е сих а ца луш, «официальни боаца» дезалаш дукхагІа хулаш латт. Малав цу гІулакха кхел е бокъо яр? Хетаргахьа, цунца хьакъале логика хила тарлу, хІана аьлча, укхаза мар-сесаг шоайла къастара процент лакха я. Тамаш е йоагІа массаза кхалнах кІезигагІа хиннача мехка цу тайпара хІама нийслуш хилара. Законодательстве а тІехь белгалдаьккхад кхалсагаца из лора а еш гІулакх леладе, аьнна, цунга хьежжа «кризисни ситуацешка» из маьрал дукхагІа бокъонаш йолаш я. Австралера дезала психологе специалисташа лерхІачогІа, австралийцаша цІенхаштта хьалхьоадаьд «бІаьшерен лазараш» — социальни барт-цхьоагІо ца хилар, цхьоал. Иштта царех кхийттад цивилизаце кхыдола лазараш а; зуламаш дар, наркомани, «эротически бизнес».

Австралийски культурера британски овлаш Австрале хІанзарча сага вахаре, хьашташца да. Австралийцаш Імерза, безаме, иштта гІулакхаца, сабаре хиларца белгал ба: оамалгара барзкъага кхаччалца. Тренчкот, мукхах даь худар, ростбиф, устагІан «чопсеш», йий, гольф — цу мехка бытах къоастаде йиш йоаца дакъа.

Австралийцашта жІалеш дукха деза. Цу хьокхамга диллача уж хьалха шоай хиннача метрополена хьалха баьннаб. Вешта аьлча, дуккхача хана денз хьадоагІа гІулакх чІоагІа да: укхаза эггара дикагІа лоархІ коккер-спаниель, сеттер, лабрадор яхача тайпаех дола жІалеш.

Австрале баха нах — спортивни къам. Спорто, цар нийса лоархІ, кІаьд ца валийтара гІо ду. Городий улицашка каст-кастагІа теннисни ракеткаш бІаргагу: австралийски теннисисташ, масала, Майкл Кеша шек воаццаш Уимблдона корташка а къовсалу. Укх мехка иштта чІоагІа лоархІ говращца никъ белга, спорта хи тІара тайпаш: парусни, некдар: укхазара хьадаьннад серфинг. 200 километр некдара йола марафон Бассов проливе гІолла чакхйоал Австралера Тасмане кхаччалца. укхаза хьалхле лелаераш — австралийцаш ба. Мадарра аьлча Австрале баха нах — рекордий мастераш. Дукха ха йоацаш царех цхьанне яхтаца 22 бетта дунен го баккхарца керда дунен рекорд оттайир.

ХІанзарча вахара культура лоархІаме дакъа — мехка дешара система — дика вІаштІехьъяьккхай. Укхаза баха нах школе деша декхарийла ба, хІаьта цар дешарах мах тела безац: цхьабакъда, элитарни маьхах дешаш йола школаш, юкъарча дукхалга диллача, 15 процент хул. 1974 шера денз дІадаьккхад мехка паччахьалкхен лакхехьарча дешара заведене дешарах ахча телалга. Цхьабакъда, дика диплом — дика балха моттиг хургхилара гаранти а хьабе болх боацаш висара йола страховни полис а яц. Вузашка деша баьгІачарех дийлагІа дакъа болх кора ца боагІаш лел. ХІаьта пособи луча цхьацца халонаш нийслу.

* * *

Нагахьа санна, Австрали аборигений тотемни хьаркашца белгалъе йиш хилча цу мехка геральдике эму яха страус, кенгуру, коал, кукабара яха оалхазар хургдар. Австралийций дега-ондо — цар чІоагІа лораду «баьццарча континента» ший тайпара Іалам. Из мадарра хьагу, масала, цар чарахьал леладара, хина кІалхе, океански сафари чу а лоацаш, регламентаци ярца. Цхьабакъда, австралийцаша дунен тІа эггара хьалха хьаяь йолча 680 млн. доллар дІадахача форда тІарча отело, хетаргахьа, салоІача бІаьхийча наха фордан фаунана сагото яр эшаде могаргда. Мохк эггара хьалха хьакхеллача тайпара хургболаш лорабе, ядерни бІаьшерен кхерама кІалхара баккха гІортарца дувз австралийцаша борташ тІа ядерни герзаш дола кемаш шоай порташка хьачуахийтара дукьала шоаш къаман юкъара кампани чакхъяккхар.

Цхьабакъда, шоай баьццарча цІенца гІулакх леладар хьалха Австрале даим баьхача наха — аборигенашта доагІаш дацар. Даим цига бахача наьха ший тайпара атрибут — бумеранг — ши бІаь шу даьнначул тІехьагІа юхайоагІаш я царга дикка зе хинна йола къаман традицеш, духовни, материальни культура. «Цу мехка даим баьхача гражданашта хьалхашка из шоай декхар лоархІача» лейбористски кабинета ситуаци тоаяра хьакъехьа эггара хьалха тІаийцача де дезараш, бІарчча хьаийцача, мехкара проблемаш хІанз а къоастаяьяц. 52 процент хулаш бола австралийцаш цига аборигенашта лаьрхІа фермаш, чуІе фусамаш хьалъяра йола правительствени программа эффективни хиларах тешаш бац, цхьабакъда, цар йоах, хьалхарча шерашка хьежача цу лостамах дикка гІа баьккхаб.

Тахан юкъера дІалаьрхІача австралийцаш 72 шера бах, аборигенаш — 56 шера. Австралийцашта юкъе хьабе болх ца хилара боарам — 8,3 процент, даим бахача наха юкъе — 45 процент.

* * *

ХІанзарча Австрале кхыйола белгалонаш а я — къахьегамхой барт-цхьоагІо хилар. Дуккха хьалха австралийски болхлой классо 38-сахьата дола балха кІира оттадара бокъо яьккхар, хІанз уж къахьегама хьалаш тоадара, алапи лакхдара, социальни страхованe даькъе доагІаш дола гІулакхаш тІаэцара тІехьа къовсам лоаттабеш ба.

Австралийцаша йоах: шоай мехкарча «мугІарерча» сага а цун дезала а дика хьалтаро йолаш бахар кхы тІа а алапи даккха моттиг лаха а. долчох хьаькъале кхом бе а беза. Цудухьа цу мехка традиционно чІоагІа ба профболам, хІаьта цо болхлой, гІулакхерча наьха, фермерий хьашташ лораду. Наемни къахьегача 5 миллион сагага диллача австрале профсоюзашка 3,5 миллион член ва. Профсоюзаш, коллективни членийн бокъонегІа, управлене системаца реорганизаци яра, предприятешка къахьегам вІаштІехьбаккхара, экономикана лерргагІа регулировани яра наькъагІа йоалаш йолча доалдеча лейбористски парте цхьа кІийле а хинна дІаэттай. Цхьабакъда, къахьегамхой бокъоний бахьан шоаш лоаттабу къовсам лаьгІбалийтац австралийски профсоюзаша. Ах миллион гаргга саг гулалуча традиционни бІаьстен машара маршаша дагадохийт, тахан Австралена хьалхашка латташ дола цІенхаштта дола декхараш.

Виктор ЕВГЕНЬЕВ.
(АПН).

ФИРМЕННИ МАРКА — «УНАХЦІЕНО»

«УнахцІено» — иштта цІи йолаш я болгарски инициативагІа советски коллегашца цхьана кхачан промышленноста даькъе хьакхелла йола Іилма-производственни объединени.

Фухха дича а, вай массаза а берашта хьалхашка декхарийла дус. Берий кхачан ассортимент шеръяр, тоаяр, дувцача хана хІаьта а. Масала, Болгаре Асеновграде дулха-баьцадаарий пюре арахецача «Бригада» яхаш цІи йолча консервни фабрике мара кхы цхьаннахьа арахецаш бац берий кхача. Из массаза хоатташ а дІаэцаш а ба, массаза санна тоъаш а бац. Из бахьан долаш, 1990 шу дІадолалуча хана рынке берашта лаьрхІа дулхах хьаяь пюре а паштеташ а кхы тІа дукхагІа хургйолаш, из идея кхоачашъе йоалайир.

ДІададхача шера декабрь бетта керда фирма хьаярах долча договора кІал кулгаш яздаьд. Из вІашагІъелла раш «Родопа» яха Толбухински промышленно-хьайбаш леладара комплекс, софийски дулха промышленноста Институт, Ерригсоюзни дулха промышленноста Іилма-тохкама институт, иштта СССР Агропромбанк я. Инвестицей 55 процент болгарскии 45 процент советскии оагІорахьара енна я. Соглашенес белгал мадаккхара, предприяте болх бе йолаенначул тІехьагІа арахецаш йолча продукце, 70 процент СССР хьаккхухьийтаргья, 30 процент — НРБ рынка тІа.

Партнераша лерхІачогІа, из лоархІаме социальни эффект йола гІулакх да. Экономически подсчеташка хьежача, цу гІулакхага дІададхийта ахча 5—6 шера юхаметтаоттаргда. Цо хьахьокх уж пайдане хилар, хІаьта из перспективе цхьан гІулакхаш леладара цу тайпара форма дегІайоалаяра йола гаранти я.

Акционерашта шоашта мишта гу кердача фирмай тахане а кхоане а?

«Родопа» яхача Толбухински комбината керттера директор Коинов Петр: «Тха мехка экологически эггара цІеначa районех цаІ Добруджански край йолга шоана ховш дий хац сона. Укхазара йоахача продуктех кийчбергба берашта лаьрхІа бола кхача, цун дикала массаза тІахьожам лоаттабергба оаха. Фирма пайда эца лаьрхІа я Генерал-Тошево яхача городе йолча материальни керда гІишлош кхы хьалъе ца езаш мукъадоал тхо. Предприяте болх ца соцаш бергболаш тхога тоъал бийдали, иштта болхлойи ба».

Софийски института директор Марков Эмил: «Тха мел йола продукци кийчъергья цхьана оттаяьча кердача рецептурех. 15—20 грамм еза, фольгах хьаяь йола керда упаковкаш йохкаргья оаха эцархошка.

Консерваш ялх беттагара кхаь шерага кхаччалца ха яьннача берашта лаьрхІа я, хІаьта паштеташ — доккхагІчарна. Бераш уж тІа мишта эц ха ловш да тхо. Шоашта ца езар е чамза хетар эзделах бераш юарг мичай. Предприяти эшшача оборудованеца биззача боараме Іалашъяьй Советски Союзо. Проекташ — болгарски специалистий гІулакх да.

СССР Агропромбанка председатела заместитель Матусеев Николай: «Кредитораш хинна ца Іеш, тхо акционерни общества доакъошхой да (паеви капитал — 11,25 процент я). ХІана?, аьнна, хаттар оттаде тарлу. Оаха лерхІачох, шеддар дика хуле, предприяти эффективни а рентабельни а хила мегаш я. Цул совгІа, цун таро хила тарлу кхоалагІча мехкий рынке яла а».

Иштттача хьале да «УнахцІено» яха болгаро-советски акционерни общество хьакхоллара наькъа тІа даь дола хьалхара гІулакхаш. Фирма правлене председатель харжа везаш ва хІанз, хьалхарча кхаь шера председателалла болгарин харжа лаьрхІад.

Дай-ноаной, сатем а байна, тайп-тайпара берашта лаьрхІа бола кхача — «Чебурашка», «Мальчишка», иштта кхыяраш — рынке хьакхачарга хьежаш ба. Дуккхьашха, продукци арахеца йолалуча хана, цун шерара боарам — 2500 тонн дулхах хьаяь йола пюреи 1500 тонн паштеташи — хетаргахьа, массанешта ца тоъа мег. ХІаьта, хІанззе а «УнахцІено» яхача фирмай производственни таронаш шеръярах йола уйлаш яйт цо партнерашка.

Румяна ПЕНКОВА,
болгарски журналистка.
(София—Пресс — АПН).

Корабелаш болча

Со Варнемюндера «Варнов верфт» яхача кемаш деча завода территоре тІа ва. Сона хьалхашка отт кино лаьгІо хьахьокхаш кадрашка санна кемаш хьадара сурт. Масала, укхаза хи тІа лелача дока стапел тІа латт каста хьадаь даргдолча «ло-ро» яхача аьшкан кема корпус. Иштта оал кемаш тІара мовхьаш вертикально-краний новкъосталца, иштта горизонтально — тележкашца, Іадоассаде а тІадотта а таро луча системах. ХІаьта кемашта тІеххьара балхаш деча пирса юхе хи чу Іачухийца латт иззаморг.

— Шоана гучча бесса, — йоах 54 шу даьннача завода директора Вальтер Белиха, — Советски Союз — тха керттера клиент. Тха верфь океански кемаш де йолаеннача 1956 шера денз оахош хьахьаьча 336 мовхьаш кхухьача кемех 150 совгІа дар СССР-е дехкад оаха. Сона хов: СССР Минморфлот Варнемюнде хьадаьча кемашта раьза йолга, хІаьта министерство — Москве, форда гаьна я. Цудухьа оаха чІоагІа лоархІ Ленинградера, Одессера, Мурманскера, Владивостокера морякашта хетар. 1993 шерага кхаччалца оаха советски пароходства кхы а 13 кема хьадергда. ХІаьта дукха хІамаш да са де лерхІаш, царех лаьца со партнерашца дагаваргва.

В. Белиха ший къахьегама никъ 1950 шера верфе ученик а волаш дІаболабир. Цу аьннача дош долаш, ший балхах дика кхеташ волча кулгалхочун биографе предприяте деррига истори чулоац.»

ГДР-ра дукхагІйолча предприятеша санна верфе а арахец халкъа боахаме эша товараш: мебель, легкови автомобилашта лаьрхІа прицепаш. Оаха производства цу участке тхоай партнерашца — Ленинградера кемаш дерашца — цхьана болх бе лаьрхІадар — дувц цо. — Цхьабакъда цар из идея хьаллаьцанзар. ХІанзарчоа из гІулакх отпускникаш дІахьа ухийташ леладе лаьрхІад оаха. Ленинградцаш хІара шера тха пансионаташка салаІа шоай 500 болхло ахийта безам болаш ба. хІаьта тха иззал дукха тІаэца вІаштІехьдац. Из доттагІашйа дика гІулакхаш леладар да, масала, маьхаш къувсар санна. Са кемай маьхаш лакхде йиш яц, цхьабакъда, уж дунен халкъашта юкъерча стандарташка хьежжа дале лохде а йиш яц, из а ниса лоархІ аз. Еррига операцеш шин оагІон пайда а беш чакхъяха еза.

Аз В. Белихага хет ширпотреба производство вІаштІехьъяккхаро верфа рентабельноста малагІа новкъарло яьй, яхаш. «Цкъарчоа, — йоах цо, — оаха 1300 автоприцеп арахийцар, хІаьта цо тхона зе дир. ТІаккха технологи керда а яьккха шера бархІ эзар прицеп арахеца доладелар тхо. ХІаьта хІанз цар пайда бу. Технологи кердаяккхар — из тха низий кІийле. Масала, оаха управленчески гІулакхех дукхагІдараш компьюторашка кхоачашдайт. 1986 шера верфе 7 компьютор яр, хІанз — автоматизированни проектировани еши производства доал деши йола 27 система я. Цхьабакъда цунца керда проблемаш хьахилар: фу дергда-те из маьха еза йола техника сеца ца а лоаттаеш, цунга дийнахьен-буси болх байтаргболаш? Укх тІеххьарча пхе шера верфе 1622 балха моттига модернизаци яьй, керттерча даькъе хала балхаш деча моттигашта. Тхо цу гІулакха хІанз а раьза дац, хІана аьлча, 4 процент нах балхара дІабувл.

Кемаш дерий къахьегама стимулировани мишта ю оаш, аьнна, аз даьча хаттара жоп луш, В. Белиха йоах, укх тІеххьарча пхе шера болхлоша юкъера эцаш дола алапи 1047 маркагара 1180 маркага кхаччалца лакхденнад. Ахча баьча балхах тела деза. цудухьа оаха воча хьалашка, ара хала болх беча наха дукхагІа ахча лу. Компьютеризаци яро управленчески аппарат дикка кІезигъе таро елар. Цо яхачох, укх тІеххьарча пхе шера къахьегама овсарле алапел сихагІа дегІаухар. Къахьегама овсарле йоагІачул сихагІа дегІаухаш хиларо болхлоштеи гІулакхерча нахан лаьрхІа йола «социальни гІулакхий» ассортимент хадданза шеръе таро лу. Кемаш дерий доалахьа я 820 сага лаьрхІа зал йола клуб, массехк кафе, турбазаш, салаІара цІенош.

Вадим ЧУДОВ,
ТАСС корр.

Росток—Берлин.